

INSTYTUT WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

**Prof. dr hab. Eleonora Zielińska,
dr Barbara Namysłowska-Gabrysiak**

***Zasadność nowelizacji Ustawy z dnia 25 czerwca 1997 r.
o świadku koronnym poprzez wprowadzenie
do jej art. 1 ust. 2 przepisu art. 189a k.k.***

Warszawa 2013

Spis treści

I. Wprowadzenie	1
II. Ewolucja zakresu przedmiotowego ustawy o świadku koronnym.....	5
III. Powody dotychczasowego rozszerzania możliwości stosowania instytucji świadka koronnego oraz ocena tej tendencji	12
IV. Zakres podmiotowy stosowania ustawy o świadku koronnym oraz inne przesłanki, tryb postępowania oraz konsekwencje nadania podejrzanemu statusu świadka koronnego	18
V. Stosowanie instytucji świadka koronnego w świetle standardów międzynarodowych	25
VI. Zakres przedmiotowy zastosowania instytucji świadka koronnego w wybranych ustawodawstwach innych państw	30
VII. Specyfika przestępstwa handlu ludźmi a warunki dopuszczalności konwersji ról	34
VIII. Istniejące w prawie polskim możliwości zwolnienia od odpowiedzialności sprawcy przestępstwa handlu ludźmi współpracującego z organami ścigania	36
IX. Celowość dopuszczenia możliwości stosowania instytucji świadka koronnego w przypadku handlu ludźmi popełnionemu poza ramami przestępczości zorganizowanej	43

I. Wprowadzenie

Wymuszona przeobrażeniami najgroźniejszej przestępczości ewolucja współczesnego prawa karnego zmierza do tego, aby – poza tradycyjnymi metodami gromadzenia materiału dowodowego w postaci zeznań świadków, konfrontacji, wyjaśnień podejrzanych, różnego rodzaju opinii biegłych – oddawać do dyspozycji organów ścigania również inne, szczególne środki dowodowe (takie jak np. kontrola rozmów telefonicznych, przesyłka lub zakup kontrolowany).

Takim instrumentem prawnym o charakterze nadzwyczajnym, jest też instytucja świadka koronnego, uregulowana w Ustawie z dnia 25 czerwca 1997 roku o świadku koronnym¹.

Ustawa ta, chociaż początkowo miała obowiązywać przez określony czas², w wyniku nowelizacji z 2006 r.³ nabrała charakteru bezterminowego i wpisała się na stałe do polskiego systemu prawa karnego.

Było to konsekwencją uznania, że jest to instytucja potrzebna, która istotnie przyczynia się do zwiększenia efektywności wykrywania i ścigania przestępczości zorganizowanej.

Równocześnie poza sporem pozostaje fakt, że instytucja ta powinna być traktowana jako środek *ultima ratio*, a jej stosowanie ograniczone do najgroźniejszych przestępstw, dla których efektywnego zwalczania nieodzowne jest rozbitcie solidarności sprawców⁴. Ten wyjątkowy charakter wynika stąd, że narusza ona wiele

¹ Tekst pierwotny ogłoszony [w:] Dz. U. 1997 Nr 114 poz. 738, tj. Dz.U. 2007, Nr 32. poz. 232 (dalej: ustawa albo ustawa o świadku koronnym).

² Por. art. 26 ustawy. Ustawa o świadku koronnym weszła w życie 1 września 1998 r. (pierwotnie jej wejście w życie miało nastąpić 1 stycznia 1998 r. Datę tę przesunięto na 1 września ustawą z dnia 12 grudnia 1997, podobnie jak datę wejścia w życie nowych kodyfikacji karnych). Początkowo miała obowiązywać 3 lata. Ustawa z 6 grudnia 2000 r. o zmianie ustawy o świadku koronnym (Dz.U. 2010 Nr 5, poz. 40) przedłużyła czas jej obowiązywania do 1 września 2006 r..

³ Ustawą o zmianie ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych, Dz.U. 2006 Nr 149, poz.1078.

⁴ Por. m.in. uzasadnienie do uchwały SN z dnia 21 grudnia 1999 r, I KZP 44/99, OSNKW 2000 nr 1-2, poz. 2. Szeroką argumentacją zarówno za jak i przeciw stosowania tej instytucji, najlepiej odzwierciedlającą polską dyskusję na ten temat zawiera monografia E. Kowalewskiej-Borys, *Świadek koronny w ujęciu dogmatycznym*, Zakamycze, Kraków 2004, s. 102 – 114 oraz cytowana tam literatura.

zasad procesowych, a w szczególności zasadę legalizmu i równości wobec prawa⁵. Jej dopuszczenie jest więc wyrazem swoiście rozumianego kompromisu pomiędzy wymogiem przestrzegania zasad konstytucyjnych i procesowych a potrzebą skutecznej ochrony społeczeństwa przed najpoważniejszymi formami przestępczości.

Dostrzegając te mankamenty instytucji świadka koronnego, poszukiwano źródeł jej legitymacji w „stanie wyższej konieczności” w ściganiu karnym. Podkreślano przy tym że „wspólną cechą stanu wyższej konieczności i świadka koronnego jest to, że za podstawę mają pewną ogólną ideę, w myśl której określone działania stanowią co prawda, naruszenie prawa, ale ze społecznego punktu widzenia są pożądane i korzystne”⁶. Wspólne dla obu instytucji jest też obowiązywanie przy ich stosowaniu zasady subsydiarności oraz proporcjonalności⁷.

Słusznie się przy tym zauważa, że sięgnięcie po konstrukcję świadka koronnego świadczy o słabości, nie zaś sile i skuteczności ścigania karnego. Jest też wyrazem

⁵ Ponadto zasadę obiektywizmu, zakaz zamiany ról procesowych, prawo oskarżonego do milczenia, oraz do odmowy zeznań (art. 182 k.p.k.), prawo uchylenia się od odpowiedzi na pytanie prowadzącego do odpowiedzialności karnej przesłuchiwanego lub osoby mu najbliższej, (art. 183 k.p.k.) oraz prawo do złożenia wniosku o zwolnienie z zeznań lub odpowiedzi ze względu na szczególnie bliski stosunek z oskarżonym (art. 185 k.p.k.). Wskazując, że instytucja może pozostawać w kolizji z dążeniem do ustalenia prawdy obiektywnej podkreślano, że organy ścigania przyjmują od początku wersję przebiegu zdarzeń skonstruowaną przez świadka koronnego. Świadek zaś koronny, zdając sobie sprawę z problemem z udowodnieniem mu fałszywych zeznań, może świadomie pomówić osoby trzecie o popełnienie przestępstwa. W związku z tym, ocena przydatności instytucji świadka koronnego jako nowego źródła dowodowego do dokonywania prawdziwych ustaleń okoliczności mających znaczenie dla rozstrzygnięcia zarówno w kwestii odpowiedzialności karnej jak i zagadnień ubocznych, jest negatywna. Szersze rozważania na ten temat por. E. Kowalewska-Borys, *Świadek koronny...*, s. 114 – 143 oraz cytowana tam literatura. Polemizując z tym poglądem podkreślano, że jest to dowód procesowy jak każdy inny. Można ewentualnie mówić o dowodzie trudnym, a więc wymagającym wnikliwej dokładności w ocenie. Por. L. Paprzycki, *Zeznania świadka anonimowego i świadka koronnego jako dowody w rzetelnym procesie karnym demokratycznego państwa prawa*. Wystąpienie w czasie corocznej konferencji zorganizowanej przez International Penal and Penitentiary Foundation, Cida da Praia, wrzesień 2003 r., cyt. za Z. Rau, *Instytucja świadka koronnego w świetle wyników przeprowadzonych badań [w:] Przemocność zorganizowana, świadek koronny, terroryzm - w ujęciu praktycznym*, red. E. W. Pływaczewski, Zakamycze 2005, s. 569. Równocześnie wskazywano, że aby osiągnąć zamierzony efekt postępowanie powinno być prowadzone z iście „aptekarską” dokładnością, mającą wyjaśnić wszystkie, nawet najdrobniejsze sytuacje wskazane przez świadka. Z. Rau, *Instytucja świadka koronnego*, s. 580.

⁶ E. Kowalewska-Borys, *Świadek koronny...op.cit.*, s. 118. Autorka ta jednak równocześnie sygnalizuje istotne różnice między tymi instytucjami. s. 119.

⁷ E. Kowalewska-Borys, *Świadek...op.cit.*, s. 118-119 oraz. Z. Rau, *Instytucja świadka koronnego...*,*op.cit.* s. 585.

błędnego przekonania, że o dobrej kondycji danego systemu prawnego przesądza współczynnik wykrywalności popełnionych przestępstw⁸.

Spór o zakres kompromisu między bezwzględnym ściganiem sprawców przestępstw a koniecznością zwalczania najbardziej niebezpiecznych form przestępczości, wyznacza ustawodawca, wskazując granice, kiedy można odstąpić od zasady legalizmu na rzecz zasady oportunistycznego procesowego⁹. Ewolucja uregulowań ustawy o świadku koronnym dowodzi, że granice te w praktyce często były przesuwane. Ustawa ta, w trakcie 16 lat obowiązywania, dziesięć razy była nowelizowana, w tym siedmiokrotnie zmiany dotyczyły przepisu art. 1 tejże ustawy, wyznaczającego jej zakres przedmiotowy.

Wspomniane nowelizacje nie odnosiły się nigdy do przestępstwa handlu ludźmi popełnionego w zorganizowanej grupie lub związku przestępczym, do którego instytucja świadka koronnego mogła mieć zastosowanie od początku swego obowiązywania.

Wszystkie dotychczasowe zmiany dotyczące przepisu art. 1 ustawy zmierzały do rozszerzenia możliwości stosowania tej instytucji. Odbywało się to, z jednej strony, poprzez dodawanie do katalogu przestępstw przewidzianego w art. 1 ust. 1 ustawy (tzn. popełnianych w ramach zorganizowanej grupy lub związku przestępczego) nowych ich typów. Z drugiej zaś strony, poprzez rozszerzenie w art. 1 ust. 2, stosowania tej instytucji, również na przypadki, gdy wskazane przestępstwo nie nosiło cechy przestępczości zorganizowanej. Kolejne nowelizacje ustawy przyniosły też zmiany zakresu podmiotowego jej stosowania. Niektóre z nich rozszerzyły możliwości nadania skruszonym przestępcom statusu świadka koronnego.

W wyniku ostatnich zmian, zrezygnowano z zamkniętego katalogu przestępstw popełnianych w ramach zorganizowanej grupy lub związku przestępczego. Oznacza to, że teoretycznie rzecz biorąc, instytucja świadka koronnego może mieć

⁸ E. Kowalewska-Borys, *Świadek koronny...op.cit.*, s. 284. Wynika z „niemocy dowodowej” organów ścigania i nieefektywności dotychczas stosowanych metod zdobywania dowodów winy sprawców najgroźniejszych czynów przestępczych. Por. B. Kurzępa, *Świadek koronny. Geneza instytucji. Komentarz do ustawy*, Toruń 2005, s. 51 i n.

⁹ J. Kościelny, *Świadek koronny w świetle nowych regulacji*, *Prokuratura i Prawo* 2007 nr 4, s. 62-63.

zastosowanie do każdego przestępstwa lub przestępstwa skarbowego popełnionego w tych warunkach, niezależnie od jego ciężaru gatunkowego.

W konsekwencji, status świadka koronnego może także uzyskać każdy sprawca handlu ludźmi, który popełni to przestępstwo w zorganizowanej grupie lub organizacji przestępczej.

Propozycja legislacyjna, będąca przedmiotem opinii, zmierza do zmiany art. 1 ust. 2 ustawy o świadku koronnym poprzez stworzenia możliwości nadania sprawcy przestępstwa handlu ludźmi statusu takiego świadka, również w przypadku, gdy nie działał w ramach przestępczości zorganizowanej.

Celem opinii jest ocena, czy wyżej wskazana zmiana jest uzasadniona i celowa.

Przedmiotem analizy będzie przedstawienie i ocena dotychczas przeprowadzonych zmian zakresu przedmiotowego (oraz podmiotowego) ustawy o świadku koronnym, dokonana z perspektywy celów tej instytucji i dopuszczalnych granic odstępstw od przestrzegania przez ustawodawcę podstawowych reguł konstytucyjnych i zasad procesowych.

Problem celowości rozszerzenia zakresu stosowania ustawy zostanie rozważony także przy uwzględnieniu specyfiki przestępstwa handlu ludźmi, a zwłaszcza warunków i sposobu działania sprawców. Obejmować będzie ocenę już istniejących w kodeksie karnym możliwości prawnych premiowania skruszonych sprawców i łamania solidarności przestępczej, które mogą mieć zastosowanie do tego typu przestępstwa.

W miarę potrzeb w analizie zasygnalizowane też będą międzynarodowe i prawno-porównawcze aspekty zagadnienia.

II. Ewolucja zakresu przedmiotowego ustawy o świadku koronnym

W pierwotnym brzmieniu art. 1 ust. 1 ustawy o świadku koronnym, instytucja ta mogła mieć zastosowanie wyłącznie do przestępczości zorganizowanej¹⁰. To znaczy w odniesieniu do przestępstw popełnionych w zorganizowanej grupie albo związku przestępczym, wymienionych *expressis verbis* w ustawie albo w przypadku przestępstwa udziału w takiej grupie lub związku. W literaturze przedmiotu podkreślano przy tym, że sprawcy przestępstw określonych w tym przepisie muszą być członkami tej samej grupy lub związku co świadek koronny¹¹. Ustawa zawierała zamknięty katalog tych przestępstw, do którego z kodeksu karnego wchodziły następujące typy:

- art. 134 k.k. – zamach na Prezydenta RP,
- art.148 § 1 - 3 k.k. - zabójstwo zwykłe, kwalifikowane, zabicie więcej niż jednej osoby,
- art. 163 § 1 i 3 k.k. – umyślne spowodowanie katastrofy oraz kwalifikowana postać tego przestępstwa przez następstwo w postaci śmierci lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu wielu osób,
- art. 164 § 1 k.k. - umyślne spowodowanie niebezpieczeństwa katastrofy,

¹⁰ warto dodać, że przed wejściem obowiązującej obecnie ustawy w życie były dwa projekty regulacji: z 3 listopada 1993 oraz z 31 października 1995. Oba projekty miały tytuł „Projekt ustawy o dopuszczalności stosowania w postępowaniu karnym w sprawach zorganizowanej działalności przestępczej dowodów z zeznań świadków będących współsprawcami niektórych przestępstw”. Oba projekty miały ściśle ograniczony zakres stosowania. Instytucja świadka koronnego mogła mieć zastosowanie tylko w sprawach o popełnione wspólnie lub w porozumieniu z inną osobą umyślne przestępstwo: zbrodni zamachu terrorystycznego (art. 126 k.k. z 1969 r.), przestępstw gospodarczych, których skutkiem była wielka szkoda majątkowa, nielegalnego wytwarzania i obrotu bronią, materiałami wybuchowymi środkami odurzającymi lub psychotropowymi oraz materiałami jądrowymi, przyjmowania lub wręczania korzyści majątkowej znacznej wartości w związku z pełnioną funkcją publiczną, spowodowania katastrofy w ruchu, spowodowania pożaru, niebezpieczeństwa powszechnego epidemii i zarazy, pozbawienia człowieka wolności w celu wymuszenia okupu, podrabiania, przerabiania pieniędzy, nadużycia zaufania w stosunkach z zagranicą, brania udziału w związku przestępczym. Z możliwości skorzystania z instytucji świadka koronnego wyłączeni zostali ci sprawcy, którzy w związku z udziałem w którymkolwiek z wymienionych wyżej czynów dokonali lub usiłowali dokonać zabójstwa, a także prowokatorzy, organizujący lub kierujący organizacją przestępczą. Cyt. za B. Kurzępa, *Świadek koronny...op.cit.*, s. 53-54.

¹¹ Z. Rau, *Przestępczość zorganizowana w Polsce i jej zwalczanie*, Kraków 2002, s. 63; J. Pawelec, *Wyjaśnienia podejrzanego, zeznania świadka i instytucja świadka koronnego. Komentarze*, CH Beck, Warszawa 2003, s. 99.

- art. 165 § 1 i 3 k.k. - umyślne sprowadzenie niebezpieczeństwa powszechnego oraz kwalifikowana postać tego czynu przez następstwo w postaci śmierci i uszczerbku na zdrowiu wielu osób,
- art. 171 § 1 k.k. - wytwarzanie i obrót przedmiotami niebezpiecznymi,
- art. 173 §1 i 3 k.k. – sprowadzenie katastrofy w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym,
- **art. 204 § 4 k.k. – zwabienie i uprowadzenie osoby w celu uprawiania prostytucji za granicą (przepis uchylony ustawą Dz. U. 2010 Nr 98 poz.626),**
- art. 223 k.k.– czynna napaść na funkcjonariusza publicznego,
- art.252 § 1 - 3 k.k. – branie lub przetrzymywanie zakładnika , kwalifikowany typ tego przestępstwa, karalne przygotowanie,
- **art. 253 k.k. - handel ludźmi (przepis uchylony i zastąpiony art. 189 a k.k. na mocy ustawy z dnia 20 maja 2010 (Dz.U. 2010 Nr 98 poz. 626),**
- art. 263 § 1 i 2 k.k. - nielegalny wyrób i handel bronią oraz nielegalne posiadanie broni,
- art. 280 k.k. – rozbój,
- art. 281 k.k. - kradzież rozbójnicza,
- art. 282 k.k. – wymuszenie rozbójnicze,
- art. 299 § 1 - 6 k.k. - pranie pieniędzy,
- art. 310 § 1, 2 i 4 k.k. - fałszowanie pieniędzy i papierów wartościowych, puszczenie ich w obieg oraz przygotowanie do popełnienia tego przestępstwa (art. 1 ust. 1 pkt. 1 ustawy o świadku koronnym).

Instytucja świadka koronnego mogła także być wykorzystywana do zwalczania innych, wskazanych w ustawie, typów przestępstw, popełnionych w zorganizowanej grupie lub związku przestępczym. Chodziło o dokonane w takich warunkach przestępstwa przeciwko mieniu powodujące znaczną szkodę, (pkt. 2 ust. 1 art. 1 ustawy o świadku koronnym)¹², przestępstwa skarbowe powodujące znaczne uszczuplenie należności Skarbu Państwa (pkt. 3 ww. przepisu), przestępstwa polegające na wytwarzaniu, przetwarzaniu i obrocie środkami odurzającymi lub substancjami psychotropowymi (pkt. 4 ww. przepisu), przestępstwa określone w art.

¹² Chodziło tu o wszystkie przestępstwa przeciwko mieniu (niekoniecznie z kodeksu karnego) pod warunkiem, że powodują znaczną szkodę (wtedy określaną jako szkodę przewyższającą dwustukrotność minimalnego wynagrodzenia miesięcznego (art. 115 § 5 w brzmieniu obowiązującym do wejścia w życie ustawy z 5 listopada 2009 (Dz. U. Nr 206 poz. 1589).

21 (podrabianie lub przerabianie znaku akcyzy) i 23 (zbycie lub przekazania znaku akcyzy osobom nieuprawnionym) ustawy z dnia 2 grudnia 1993 r. o oznaczaniu wyrobów znakami skarbowymi akcyzy (Dz. U. Nr 127 poz. 584 i z 1997 Nr 88 poz. 554 - pkt. 5 ww. przepisu).

Z zestawienia tego wynika, że ustawa o świadku koronnym mogła mieć zastosowanie zarówno do przestępstw z kodeksu karnego, jak i tych znajdujących się w kodeksie karnym skarbowym oraz w ustawach dodatkowych. Warto zaznaczyć, że w literaturze przedmiotu podkreślano, już wtedy, że katalog tych przestępstw wydaje się być przypadkowy i niedostatecznie przemyślany¹³. Ponadto, w świetle ust. 2 art. 1 ustawy o świadku koronnym jej przepisy stosowano także w sprawach o przestępstwo określone w art. 258 k.k., penalizującym różne formy udziału w zorganizowanej grupie albo związku przestępczym¹⁴.

Pierwsza zmiana pierwotnego brzmienia przepisu art. 1 ustawy o świadku koronnym miała miejsce po roku obowiązywania tych przepisów i dotyczyła wyłącznie przestępstw z kodeksu karnego skarbowego. Wtedy to **ustawą z dnia 10 września 1999 r.** Przepisy wprowadzające Kodeks karny skarbowy¹⁵ zmodyfikowano pkt 3 ust. 1 art. 1 ustawy o świadku koronnym w ten sposób, że po pierwsze, odniesiono możliwość zastosowania tej instytucji do przypadków przestępstw skarbowych polegających na uszczupleniu należności publiczno-prawnej dużej¹⁶ wartości (zamiast „znacznej” wartości, której kodeksu karny skarbowy już nie używał). Po drugie, rozszerzono możliwość stosowania tej instytucji również na inne niż

¹³ Na przykład wiele przestępstw przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu kwalifikowanych jest jako przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej lub przestępstwa przeciwko pokojowi, ludzkości lub przestępstwa wojenne, które nie znalazły się w katalogu. Wątpliwości rodziło też włączenie do katalogu art. 173 § 1 i 3, zwłaszcza gdy umyślnie miałyby spowodować katastrofę uczestnik ruchu drogowego. J. Pawelec, *Wyjaśnienia podejrzanego...*, *op.cit.*s. 105-106.

¹⁴ Ustawa nie rozstrzygała przy tym jednoznacznie, czy przy wykorzystaniu instytucji świadka koronnego na tej podstawie mogą być dowodzone inne czyny niż wymienione w § 1 art. 1 ustawy o świadku koronnym. J. Pawelec, *Wyjaśnienia podejrzanego...*, *op.cit.*, s. 99-100. Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 21 grudnia 1999 r. I KZP 44/99 OSNKW 2000, Nr 1-2, poz. 2 orzekł, że uchylenie karalności osoby korzystającej ze statusu świadka koronnego na podstawie ust. 2 art. 1 ustawy o świadku koronnym obejmuje tylko sam udział w zorganizowanej grupie albo związku mającym na celu popełnianie przestępstw.

¹⁵ Dz. U. 1999 Nr 83 poz. 331.

¹⁶ W myśl art. 53 § 15 k.k.s duża wartość jest to wartość, która w czasie popełnienia czynu zabronionego przekracza pięciokrotną wysokość minimalnego wynagrodzenia.

podatkowe typy przestępstw skarbowych wtedy, gdy wartość przedmiotu czynu zabronionego była duża.

W ramach tej nowelizacji zmieniono także pkt 5 ust. 1 art. 1 ustawy o świadku koronnym, co było konsekwencją przeniesienia do kodeksu karnego skarbowego przepisów karnych dotyczących akcyzy (art. 67 i 70 k.k.s.) poprzednio uregulowanych w art. 21 i 23 ustawy o oznaczaniu wyrobów znakami skarbowymi akcyzy.

Ustawa z dnia 1 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych¹⁷, pozostawiając ustęp 1 art. 1 ustawy o świadku koronnym bez zmian, przyniosła nowelizację ustępu 2 art. 1 tej ustawy. W przepisie tym rozszerzono możliwość nadania statusu świadka koronnego również na sprawców przestępstw korupcyjnych. W związku z tym dodano do przepisu art. 258 k.k. do początku wskazanego w tym przepisie:

- art. 228 § 1, 3 - 6 k.k. (łapownictwo bierne w postaci zasadniczej oraz postaciach kwalifikowanych), art. 229 § 1 3 - 5 k.k.- łapownictwo czynne w postaci podstawowej oraz postaciach kwalifikowanych,
- art. 231 k.k. - przekroczenie uprawnień lub niedopełnienie obowiązków przez funkcjonariusza publicznego.

Znamienne jest przy tym, że wprowadzenie tych przepisów na listę znajdującą się w ust. 2 art. 1 oznaczało, że po raz pierwszy pozyskiwanie dowodów od świadka koronnego stało się możliwe, również wtedy, gdy nie miał on żadnego związku z zorganizowaną grupą lub związkiem przestępczym, aczkolwiek działał w konfiguracji wieloosobowej.

Kolejną zmianę przyniosła **ustawa z dnia 27 kwietnia 2005 r.** o zmianie ustawy o Straży Granicznej oraz niektórych innych ustaw¹⁸. Ustawa ta znowelizowała ust. 1 art. 1 ustawy o świadku koronnym w ten sposób, że do katalogu przestępstw popełnionych w grupie lub związku przestępczym, dodano przepis art. 264 § 2 k.k. (dotyczący nielegalnego przekroczenia granicy z użyciem przemocy, podstępem lub

¹⁷ Dz.U. 2003 Nr 17 poz. 155.

¹⁸ Dz.U. 2005 Nr 90 poz. 757

we współdziałaniu z innymi osobami) oraz art. 264 § 3 k.k. (dotyczący organizowania innym osobom nielegalnego przekroczenia granicy RP).

Gruntowna nowelizacja przepisu art. 1 ustawy o świadku koronnym nastąpiła, jak już wspomniano, na mocy **ustawy z 27 lipca 2006 r.**, m.in. poprzez zmianę modelu regulacji na rzecz formuły otwartej. Zrezygnowano mianowicie w przypadku przestępstw popełnionych w ramach zorganizowanej grupy lub organizacji przestępczej z tworzenia zamkniętego katalogu przestępstw.

Oznacza to, że przepisy ustawy o świadku koronnym mogą mieć zastosowanie w każdej sprawie o przestępstwo lub przestępstwo skarbowe popełnione w zorganizowanej grupie lub związku mających na celu popełnienie przestępstwa lub przestępstwa skarbowego.

Zmianie uległ też katalog przestępstw wymienionych w art. 1 ust. 2 ustawy, czyli gdy doszło do popełnienia przestępstwa nie w ramach przestępczości zorganizowanej. Wprawdzie katalog ten nadal pozostał zamknięty, niemniej jednak dodano do niego dodatkowe typy przestępstw o charakterze korupcyjnym (świeżo wtedy wprowadzone do kodeksu karnego) w postaci korupcji politycznej, gospodarczej i sportowej, a mianowicie:

- art. 230a § 1 k.k. - łapownictwo związane z wpływem na decyzje instytucji,
- art. 250a § 1 i 2 k.k. - przyjmowanie lub udzielanie korzyści w zamian za głosowanie w określony sposób,
- art. 296a § 1 i 2 i 4 k.k.- żądanie lub przyjmowanie korzyści w zamian za działanie mogące wyrządzić szkodę jednostce gospodarczej oraz w warunkach gdy sprawca czynu wyrządza znaczną szkodę majątkową,
- art. 296b § 1 i 2 k.k. - przyjmowanie i dawanie korzyści przy organizacji profesjonalnych zawodów sportowych.

Ostatnia zmiana, tym razem również tylko ust. 2 art. 1 ustawy o świadku koronnym, dokonana przez **ustawę z dnia 25 czerwca 2010 r. o sporcie**¹⁹ stanowiła następstwo przeniesienia d. art. 296 b k.k. do tej ustawy. W związku jednak z rozszerzeniem kryminalizacji zachowań około-korupcyjnych w sporcie oznaczała też stworzenie nowych możliwości stosowania instytucji świadka koronnego. W myśl bowiem pkt. 2

¹⁹ Dz.U. 2010 Nr 127 poz.857.

art. 1 ust. 1 ustawy o świadku koronnym, przewidziano możliwość jej zastosowania do następujących przestępstw przewidzianych w ustawie z dnia 25 czerwca 2010 r. o sporcie:

- art. 46 ust. 1, 2 i 4 – przyjęcie lub udzielanie korzyści w związku z zawodami sportowymi, kwalifikowany typ – przyjęcie lub udzielenia korzyści znacznej wartości, albo żądanie takiej korzyści,
- art. 47 - wykorzystanie w zakładach wzajemnych informacji o korupcji sportowej,
- art. 48 ust. 1 i 2 - płatna protekcja - pośrednictwo w ustaleniu określonego wyniku zawodów sportowych oraz udzielenie korzyści w zamian za takie pośrednictwo.

Reasumując, w aktualnym brzmieniu art. 1 ustawy o świadku koronnym ma ona zastosowanie w dwóch sytuacjach.

Po pierwsze, w przypadku jakiegokolwiek przestępstwa popełnionego w grupie lub związku przestępczym. Jest to formuła otwarta, która zastąpiła zamknięty katalog przestępstw obowiązujący w poprzednio obowiązujących uregulowaniach. Po drugie, w razie postawienia sprawcy zarzutu zakładania lub udziału w zorganizowanej grupie lub związku przestępczym, a także w przypadku przestępstw o charakterze korupcyjnym lub ze zjawiskiem tym związanych, wymienionych w ust. 2 art. 1 ustawy o świadku koronnym. W katalogu tym umieszczono ponadto, mający charakter subsydiarny w stosunku do przestępstw korupcyjnych, przepis nadużycia funkcji publicznej.

Katalog zawartych tam przestępstw ma charakter zamknięty i dotyczy w szczególności korupcji osób pełniących funkcje publiczne, a także korupcji w polityce, w gospodarce oraz w sporcie. Dotychczasowe zmiany tego przepisu wyraźnie wskazują na tendencję do rozszerzania zakresu jego stosowania. Uzupełnienie więc go o przepis art. 189a k.k. wpisywałoby się w tę tendencję.

Warto podkreślić, że w praktyce najczęściej przestępstwa określone w art. 1 ust. 2 ustawy są popełniane w konfiguracji dwu- lub wieloosobowej, aczkolwiek nie spełniającej kryteriów zorganizowanej grupy lub związku przestępczego.

Nie jest to jednak regułą. Zarówno bowiem zakładanie zorganizowanej grupy lub związku, jak też nadużycie władzy przez funkcjonariusza publicznego, czy też wykorzystanie w zakładach wzajemnych informacji o korupcji sportowej może być

popelnione jednoosobowo. Niemniej jednak przewidziane w ustawie warunki konwersji ról: z podejrzanego na świadka, są ujęte w sposób wykluczający zastosowanie instytucji świadka koronnego przy popełnieniu przez sprawcę przestępstwa w konfiguracji jednoosobowej (patrz szerzej pkt. V opracowania).

Należy dodać, że z założenia zastosowanie przepisów ustawy o świadku koronnym odnośnie do grupy przestępstw wymienionych w art. 1 ust. 2 ustawy jest wyłączone w przypadkach mniejszej wagi (wymienia się tam tylko przestępstwa w typie zasadniczym albo kwalifikowanym, pomimo istnienia form uprzywilejowanych).

Z uwagi na brak katalogu przestępstw, takiego ograniczenia ustawowego ustawa nie przewiduje w sytuacji, gdy przestępstwo zostało popełnione w zorganizowanej grupie lub związku przestępczym. Oznacza to, że w odniesieniu do przestępczości zorganizowanej, teoretycznie rzecz biorąc, instytucja świadka koronnego może mieć zastosowania również wtedy, gdy doszło do popełnienia przestępstwa mniejszej wagi i to niezależnie od roli jaką w danym przypadku odegrał dany sprawca. Dla stosowania ustawy nie ma bowiem znaczenia np. forma zjawiskowa popełnienia przestępstwa. Takiej tendencji powinno zapobiegać uwzględnianie przy stosowaniu tej instytucji zasady subsydiarności i proporcjonalności (patrz szerzej na ten temat pkt. IV opracowania).

III. Powody dotychczasowego rozszerzania możliwości stosowania instytucji świadka koronnego oraz ocena tej tendencji

Z powyższego zestawienia wynika, że różne mogły być powody rozszerzania zakresu przedmiotowego ustawy o świadku koronnym. Nie wszystkie z nich dają się jednak jasno odczytać z uzasadnień do projektów zawierających kolejne zmiany legislacyjne²⁰. Niewątpliwie rozszerzanie zakresu przedmiotowego ustawy było nieraz spowodowane konsekwencją wprowadzeniem do ustaw karnych nowych typów przestępstw popełnianych, z reguły, w konfiguracji wieloosobowej. Na przykład nowych rodzajów przestępstw korupcyjnych, czy też nieznanymi przedtem form przemytu osób, które znalazły się w kodeksie karnym w związku z potrzebą implementacji przepisów prawa UE.

Zdarzało się też, że uchwalane modyfikacje były konsekwencją zmiany umiejscowienia już istniejących typów przestępstw, nieraz związane z rozszerzeniem kryminalizacji (jak np. w przypadku k.k.s czy też ustawy o sporcie).

Zmiany zakresu przedmiotowego ustawy o świadku koronnym wiązały się także z problemami praktycznymi pojawiającymi się przy stosowaniu wobec tej samej osoby dwóch odmiennych reżimów odpowiedzialności (tzn. „szczególnego”, charakterystycznego dla świadka koronnego, jeśli chodziło o przestępstwo katalogowe oraz „zwykłego” w przypadku popełnienia przez niego przestępstwa spoza katalogu).

²⁰ Nie zawsze powody rozszerzenia zakresu przedmiotowego ustawy o świadku koronnym były wyraźnie wyartykułowane w uzasadnieniach projektu. Na przykład w projekcie stanowiącym kanwę nowelizacji z 2003 r. nie poświęcono zmianie ustawy o świadku koronnym w ogóle uwagi. Potrzebę zmian uzasadniano tym, że „Kodyfikacja roku 1997 kładąc silny nacisk na zagwarantowanie praw człowieka oskarżonemu i innym osobom uwikłanym w proces karny mimowolnie doprowadziła do powstania pewnych mechanizmów powodujących spowolnienie reakcji karnej. Jak wiadomo, skuteczne zwalczanie przestępczości karnej zależy od posiadania przez organy ścigania karnego i wymiaru sprawiedliwości sprawnych instrumentów prawnych”. W związku z tym projekt m.in. poszerzył zakres stosowania kontroli i utrwalania rozmów telefonicznych m.in. na przestępstwo łapownictwa, płatnej protekcji. Można więc się domyślać, że rozszerzenie zakresu przedmiotowego ustawy o świadku koronnym również miało wpisywać się w tę logikę. Por. Sejm IV kadencji Druk sejmowy nr 182 s. 48 oraz 60.

[http://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/\(\\$vAllByUnid\)/F9B7F06BBDEE80DEC1256B2F0044676D/\\$file/182.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/($vAllByUnid)/F9B7F06BBDEE80DEC1256B2F0044676D/$file/182.pdf).

Taka racjonalizacja znalazła się w uzasadnieniu noweli z 2006 r., gdzie podano kilka wartych przytoczenia argumentów przemawiających za rozszerzeniem przedmiotowym stosowania ustawy o świadku koronnym²¹. Analizując te argumenty należy pamiętać, że chodziło o zmianę ust. 1 art. 1 ww. ustawy, czyli o rozszerzenie katalogu przestępstw popełnionych w zorganizowanej grupie albo związku przestępczym. Argumenty te mogą jednak być, w pewnym stopniu, również relewantne przy rozważaniu celowości rozszerzania katalogu przestępstw zawartych w art. 1 ust. 2 k.k.²².

Zdaniem projektodawców, zamknięty katalog przestępstw powodował nieuzasadnioną konieczność wszczęcia i prowadzenia odrębnego postępowania przygotowawczego przeciwko świadkowi koronnemu, o czyny które wprowadzie również popełnił w ramach grupy lub związku przestępczego, ale które nie mieściły się w tym katalogu. W konsekwencji, zdarzało się, iż do tej samej osoby miały zastosowanie dwa odmienne reżimy, związane z podwójną jej rolą: świadka koronnego oraz zwykłego podejrzanego, co powodowało, że zasadniczy cel stosowania tej instytucji często nie mógł być w pełni spełniony. Obowiązkiem świadka koronnego w odniesieniu do przestępstw katalogowych było bowiem przekazanie wszystkich informacji pod groźbą utraty przywileju bezkarności²³. Jako podejrzany lub zwykły świadek w odniesieniu do przestępstw spoza katalogu miał on możliwość skorzystania z uprawnień do odmowy składania zeznań, np. ze względu na współpracę z osobą najbliższą (art. 182 – 185 k.p.k.), jak też nie miał obowiązku do dostarczenia dowodów na swoją niekorzyść (art. 74 § 1 k.p.k.).

Oczekiwano w związku z tym, że po zniesieniu katalogu, świadek koronny będzie musiał przekazać wszystkie informacji na temat przestępczej działalności członków

²¹ Projekt ustawy o zmianie ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych z 3 czerwca 2006. Sejm V kadencji, Druk Sejmowy nr 651. Uzasadnienie, s. 18 i 19 <http://ww2.senat.pl/k6/dok/sejm/015/651.pdf>.

²² Mamy bowiem wtedy do czynienia ze zbliżoną sytuacją wyjściową, swoistego dualizmu postępowań, kiedy to np. sprawca zajmuje się handlem ludźmi raz w ramach zorganizowanej grupy przestępczej, innym razem natomiast wspólnie z inną osobą lecz z pominięciem grupy. W tym drugim przypadku ustawa o świadku koronnym nie może mieć do niego zastosowania i należy prowadzić odrębne postępowanie.

²³ Z wyłączeniem prawa do odmowy składania zeznań ze względu na współpracę z osobą najbliższą, czy też prawa do uchylenia się od udzielenia odpowiedzi na pytania prowadzące do odpowiedzialności karnej jęgo lub osoby najbliższej 182 – 185 k.p.k..

zorganizowanej grupy lub związku przestępczego, dając w ten sposób pełny obraz ich aktywności²⁴.

Prowadzenie dwóch odrębnych postępowań powodowało także to, że w przypadku popełnienia przez danego sprawcę jednym czynem przestępstwa katalogowego i spoza katalogu, wyłączona była możliwość zastosowania kumulatywnej kwalifikacji prawnej, zgodnie z art. 11 § 2 k.k. W konsekwencji brak było możliwości oddania w sentencji wyroku całej zawartości kryminalnej działania sprawcy²⁵.

Warto dodać, że rozszerzenie katalogu przestępstw z ust. 2 art. 1 ustawy o świadku koronnym uzasadniano także wprowadzeniem kryminalizacji nowych czynów korupcyjnych w sektorze gospodarczym i w obszarze profesjonalnych zawodów sportowych tak „bulwersujących opinię społeczną”. Podkreślano ponadto, że istnieje potrzeba utrzymania w § 2 art. 1 teje ustawy dotychczasowego katalogu przestępstw korupcyjnych, gdyż z dobrodziejstw przewidzianych w ustawie o świadku koronnym korzystać będzie nie tylko osoba dająca łapówkę, lecz także osoba ją przejmująca, do której nie ma zastosowania klauzula bezkarności przewidziana w art. 229 § 6 k.k.²⁶.

Stopniowe rozszerzanie zakresu przedmiotowego ustawy o świadku koronnym nie zawsze spotykało się z pozytywną oceną przedstawicieli doktryny²⁷.

Wyrażano opinię, że instytucja świadka koronnego powinna mieć zastosowanie wyłącznie do zwalczania najgroźniejszych zorganizowanych grup przestępczych oraz do najpoważniejszych przestępstw korupcyjnych. W wyniku zaś kolejnych zmian ustawodawczych, ustawa o świadku koronnym obejmuje przestępstwa, których nie można zaliczyć do najcięższych²⁸ czy najgroźniejszych, lecz wszystkie przestępstwa

²⁴ K. Wojtaszyn, A. Kacperczyk, Świadek koronny. 15 lat doświadczeń, *Przegląd bezpieczeństwa wewnętrznego* 2011 Nr 5, s. 73-74.

²⁵ Projekt ustawy o zmianie ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych z 3 czerwca 2006. *op.cit.*, Uzasadnienie, s. 19

²⁶ Projekt ustawy o zmianie ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych z 3 czerwca 2006, *op.cit.*, Uzasadnienie, s. 20.

²⁷ Z aprobatą odniósł się do nich np. J. Kościerzyński, Świadek koronny..., *op.cit.*, s. 63 i n. oraz L. Kardaszyński, Świadek koronny..., *op.cit.*, s. 461.

²⁸ W doktrynie i orzecznictwie zgodnie podkreślano, że stosowanie ustawy o świadku koronnym powinno być ograniczone tylko do takich rodzajów przestępstw, które są zaliczane do wyjątkowo groźnych, w przypadku których dla efektywnego ich zwalczania występuje konieczność rozbicia solidarności przestępców. Por. Uzasadnienie uchwały SN z 21 grudnia 1999 r, IKZP 44 /99 OSNKW

powszechne i skarbowe, popełnione w zorganizowanej grupie, związku lub organizacji przestępczej, a dodatkowo także niektóre przestępstwa, które nie spełniają przesłanki przestępczości zorganizowanej²⁹.

Niezbyt przekonujący wydawał się przy tym argument projektodawców z 2006, że dotychczasowa powściągliwość organów ścigania w stosowaniu tej instytucji czyni bezzasadnym obawy, że po otwarciu katalogu przestępstw popełnionych w grupie albo związku przestępczym, instytucja świadka koronnego będzie nadużywana³⁰. Praktyka bowiem często ulega zmianie, do czego może przyczynić się, być może błędne, interpretowanie otwarcia katalogu przez ustawodawcę.

Podnoszono, że w trakcie badań ankietowych, przeprowadzonych przed ww. nowelizacją przeważająca większość respondentów (ok. 70%) nie widziała potrzeby rozszerzenia możliwości stosowania tej instytucji³¹.

Niektórzy przedstawiciele doktryny oceniali te zmiany jako rozwiązanie zbyt daleko idące³². Zwracano przy tym uwagę, że w konsekwencji tego, iż instytucja świadka koronnego narusza wiele zasad konstytucyjnych i procesowych, to jak każde odstępstwo od powszechnie obowiązującej reguły czy zasady, musi mieścić się w jasno i precyzyjnie określonych granicach prawa. Treść ustawy o świadku koronnym, jako całości, nie spełnia tego warunku, nie definiuje np. podobnie jak i inne przepisy prawa karnego materialnego, pojęcia zorganizowanej grupy czy związku przestępczego³³.

2000, Nr 1-2 poz., 2, a także S. Waltoś, Świadek koronny- obrzeża odpowiedzialności karnej, *Państwo i Prawo* 1993 nr 2, s. 13 i n.; T. Grzegorzczak, Komentarz do ustawy o świadku koronnym, [w:] *Kodeks postępowania karnego*. 5 wydanie. Stan prawny: 1 kwietnia 2008 r., Wolters Kluwer business. Warszawa 2008, s. 1427, J. Grajewski, Instytucja świadka koronnego w procesie karnym, *Wojskowy Przegląd Prawniczy* 1994 nr 3-4, s. 14, A. Kiełtyka [w:] *Ustawa o świadku koronnym. Komentarz*, red A. Ważny, Lexis Nexis, Warszawa 2013, s.14.

²⁹ T. Grzegorzczak, Komentarz do ustawy...op.cit., s. 1430.

³⁰ T. Grzegorzczak, Komentarz do ustawy...op.cit., s. 1430. Jak podkreśla L. Kardaszyński „Praktyka pokazała, że obawy sceptyków nie potwierdziły się i nie zanotowano gwałtownego wzrostu liczby świadków koronnych po znowelizowaniu ustawy”. Por. L. Kardaszyński, Świadek koronny...,op.cit., s. 461 i 469.

³¹ M. Adamczyk, Świadek koronny. Analiza prawno-kryminalistyczna, C.H.Beck, Warszawa 2011, s. 82.

³² J. Kościerzyński, Świadek koronny..., *op.cit.*, s. 60.

³³ M. Adamczyk, *Świadek koronny...*, *op.cit.*, s. 85.

Wyrażano ponadto wątpliwość, czy biorąc pod uwagę okoliczność, że świadek koronny korzysta z bezkarności jako wyjątku od obowiązującej w demokratycznym państwie prawnym, „zasady równości,” sam fakt popełnienia czynu w zorganizowanej grupie lub związku przestępczym, bez względu na jego wagę i charakter, cechuje już taka zasadna wyjątkowość³⁴.

W ramach tej krytyki dostrzegano, że dostosowywanie instytucji świadka koronnego do aktualnych potrzeb ścigania karnego i sprawowania wymiaru sprawiedliwości, stwarza „możliwość praktycznie dowolnego kształtowania tejże instytucji przez rządzącą w danej chwili opcję polityczną”. Sprawia, że ustawa o świadku koronnym nie jest już wyjątkowym instrumentem prawnym służącym rozbiciu solidarności (zmowy milczenia) grup przestępczych³⁵. Uznawano, że w konsekwencji zmian wprowadzonych ustawami z dnia 10 stycznia 2003 r., 13 czerwca 2003 oraz z 22 lipca 2006 konstrukcja, na której oparto założenia ustawy o świadku koronnym, „załamała się”³⁶. Tendencję do stałego rozszerzania kręgu przestępstw poddawanych działaniu ustawy uznano za niebezpieczną. Może bowiem dojść w ten sposób do poddania jej np. wszystkich przestępstw popełnionych we współdziałaniu z innymi osobami, a więc w grupie, choć niezorganizowanej, co wydaje się być niepokojące³⁷.

Wskazywano, że dążenie do wykorzystania rozszerzonej instytucji świadka koronnego do zwalczania wszelkiej przestępczości zorganizowanej, nawet w zakresie drobnych czynów, może świadczyć „o nieudolności organów ścigania i ich nieumiejętności korzystania z innych istniejących w prawie materialnym i procesowym instrumentów prawnych służących przeciwdziałaniu i zwalczaniu takiej przestępczości”³⁸.

Zwracano równocześnie uwagę, że chociaż otwarty katalog z ust.1 art. 1 ustawy o świadku koronnym ma wiele pozytywów³⁹, problemy związane z koniecznością

³⁴ T. Grzegorzczak, Komentarz do ustawy..., *op.cit.* s. 1431.

³⁵ M. Adamczyk, *Świadek koronny...*, *op.cit.*, s. 82.

³⁶ T. Grzegorzczak, Komentarz do ustawy..., *op.cit.* s. 1427.

³⁷ T. Grzegorzczak, Komentarz do ustawy..., *op.cit.* s. 1427.

³⁸ T. Grzegorzczak, Komentarz do ustawy... *op.cit.* s. 1431.

³⁹ A w szczególności np. usuwa obligatoryjną potrzebę wszczęcia i prowadzenia odrębnie wobec świadka koronnego postępowań o inne jego czyny popełnione w danej grupie lub związku, które nie

prowadzenia podwójnych postępowań i stosowania do tej samej osoby odmiennych wymogów i obowiązków w zależności od roli procesowej, w jakiej występuje, a także niedogodności związane z wyłączeniem możliwości stosowania kwalifikacji kumulatywnej, pozostają nadal aktualne, gdy podejrzany, będący świadkiem koronnym, dopuścił się niezależnie od przestępstw w ramach danej grupy lub związku także innych przestępstw (popelnianych „na własną rękę”) poza ową grupą lub związkiem, w tym nawet z wykorzystaniem faktu przynależności do nich, lecz poza nimi”⁴⁰.

Argument ten może być również podnoszony przeciwko rozszerzaniu możliwości stosowania instytucji świadka koronnego na przypadki, kiedy sprawca handlu ludźmi nie działa w zorganizowanej grupie lub związku przestępczym. W sytuacji bowiem gdy taki sprawca raz dopuszcza się przestępstwa handlu ludźmi w ramach zorganizowanej grupy, do której należy, zaś innym razem indywidualnie, to również trzeba będzie prowadzić w stosunku do niego dwa postępowania o odmiennych reżimach i w konsekwencji brak będzie możliwości stosowania kwalifikacji kumulatywnej. Wynika to z faktu, że instytucja świadka koronnego jako taka, w świetle ustawy, może mieć zastosowanie wyłącznie do sprawcy działającego w konfiguracji co najmniej dwuosobowej. (patrz szerzej na ten temat pkt IV opracowania).

były objęte zamkniętym katalogiem ustawy, zmusza tego świadka do podania wszelkich znanych mu informacji o czynach członków zorganizowanej grupy lub związku popełnionych w ramach działania tych form organizacyjnych, a nie tylko tych, odnośnie do których katalog zamknięty zakładał konstrukcję świadka koronnego, likwiduje też wątpliwości odnośnie do stosowania konstrukcji zbiegu przepisów, gdy jego zachowanie obejmowało czyn kwalifikowany z przepisu wskazanego w zamkniętym katalogu d. art. 1 ust 1 ustawy i przepisu spoza niego, eliminuje też problemy związane z wyłączeniem stosowania do świadka koronnego przepisów art. 182 - 185 k.p.k., które to wyłączenie nie odnosiło się do jego innych niż objęte zamkniętym katalogiem przestępstw popełnionych w grupie lub związku przestępczym o których zeznawał”.

⁴⁰ T. Grzegorzczak, Komentarz do ustawy..., *op.cit.* s. 1430.

IV. Zakres podmiotowy stosowania ustawy o świadku koronnym oraz inne przesłanki, tryb postępowania oraz konsekwencje nadania podejrzanemu statusu świadka koronnego

Na zakres stosowania instytucji świadka koronnego mają wpływ nie tylko zmiany jej zakresu przedmiotowego, ale też modyfikacje zakresu podmiotowego, jak również innych przesłanek jej stosowania. Jeśli np. rozszerzeniu zakresu przedmiotowego stosowania ustawy towarzyszyć będą liczne wyłączenia podmiotowe, to częstotliwość stosowania instytucji świadka koronnego może nie tylko się nie zmienić, ale nawet ulec ograniczeniu.

Ma też wpływ definicja legalna świadka koronnego zawarta w art. 2 ustawy. Warto od razu zaznaczyć, że sama definicja świadka koronnego oraz warunki, jakie musi on spełnić ulegały stosunkowo niewielkim zmianom.

W myśl tego przepisu świadkiem takim może zostać tylko podejrzany, który został dopuszczony do składania zeznań w tym charakterze na zasadach i w trybie określonych omawianą ustawą. Pojęcie podejrzanego jest zgodne z jego rozumieniem w przepisach art. 71, 74 albo 208 k.p.k. Chodzi o osobę, która nabyła taki status przez przedstawienie jej zarzutów za jedno lub więcej przestępstw określonych w art. 1 ustawy.

Kandydat na świadka koronnego musi być osobą współdziałającą w popełnieniu czynu objętego postępowaniem lub mającego związek z postępowaniem, w której występuje w roli procesowej podejrzanego⁴¹.

W przypadku przestępstw określonych w art. 1 ust. 1 ustawy o świadku koronnym oraz odnośnie do przestępstwa z art. 258 k.k. może nim być tylko podejrzany będący członkiem zorganizowanej grupy lub związku przestępczego. W odniesieniu do innych przestępstw wskazanych w ust. 2 art. 1 ustawy o świadku koronnym może nim zostać każdy współuczestnik przestępstwa⁴².

⁴¹ M. Gabriel-Węglowski, *Ustawa o świadku koronnym. Komentarz. Zarys instytucji w Europie*, Wydanie internetowe. Komentarz do art. 2 pkt. 4.

⁴² T. Grzegorzczak, *Komentarz do ustawy ...*, op.cit. s. 1434.

Przez współuczestnika należy rozumieć osobę będącą współsprawcą, sprawcą kierowniczym⁴³ bądź polecającym⁴⁴ konkretnego przestępstwa wymienionego w art. 1 ust. 2 ustawy, albo która współdziałała w popełnieniu takiego przestępstwa jako podżegacz⁴⁵ czy pomocnik⁴⁶. Ustawa o świadku koronnym nie ma z natury rzeczy zastosowania do osób podejrzanych o popełnienie wymienionych w niej przestępstw w ramach jednosprawstwa. Do takich osób może mieć ewentualnie zastosowanie instytucja czynnego żalu lub szczególne klauzule bezkarności przewidziane w części szczególnej k.k. (patrz pkt. VII opracowania). Za takim stanowiskiem przemawia zarówno interpretacja celowościowa omawianych przepisów ustawy (jej celem jest zwalczanie zorganizowanej przestępczości lub przełamanie solidarności przestępczej), jak też fakt, że określając warunki nadania podejrzanemu statusu świadka koronnego ustawa w kilku miejscach używa wyrazów wskazujących na wymóg kilkuosobowej konfiguracji przy popełnieniu przestępstwa⁴⁷.

Natomiast nie ma przeszkód, żeby w jednym postępowaniu przygotowawczym nadać status świadka koronnego więcej niż jednemu podejrzanemu. Każdy jednak musi spełniać łącznie wszystkie przesłanki pozytywne wskazane w art. 3 ustawy o świadku koronnym.

Mówiąc w art. 1 ust. 1 o zorganizowanej grupie lub związku przestępczym ustawa, jak już wspomniano, nie definiuje tych pojęć. Należy więc stosować kryteria wypracowane w prawie międzynarodowym oraz przyjęte przez polską doktrynę oraz orzecznictwo na gruncie art. 258 k.k. i uznać, że cechą związku przestępczego są trwałe formy organizacyjne, oznaczone kierownictwo oraz określona dyscyplina członków. Zorganizowana grupa to twór pośredni pomiędzy zwykłą grupą, którą tworzą 3 osoby a związkiem przestępczym. W zorganizowanej grupie muszą istnieć

⁴³ Nie osobą kierującą grupą lub związkiem przestępczym, bo wtedy podlega wyłączeniu na podstawie art. 4 ust. 3 ustawy o świadku koronnym.

⁴⁴ W rozumieniu art. 18 § 1 k.k.

⁴⁵ Z wyłączeniem prowokatora w rozumieniu art. 24 k.k.. Por. art. 4 pkt. 2.

⁴⁶ W rozumieniu art. 18 § 2 i 3 k.k..

⁴⁷ Mówi się np. o „udziale” świadka koronnego w przestępstwie określonym w art. 1 ustawy (art. 4 ustawy o świadku koronnym), „wykryciu pozostałych sprawców” (art. 3 ust. 1a), „ujawnieniu majątku pozostałych sprawców” (art. 3 ust. 1b), obowiązku złożenia zeznań dotyczących „osób uczestniczących w przestępstwie” (art. 3 ust. 2), „uczestniczeniu” w przestępstwie (art. 9 ust. 1). Również wydanie przez prokuratora postanowienia o umorzeniu postępowania następuje w ciągu 14 dni od dnia uprawomocnienia się orzeczenia kończącego postępowanie przeciwko tym sprawcom, których udział w przestępstwie świadek koronny ujawni oraz przeciwko którym zeznawał (art. 9 ust. 2).

określone struktury wewnętrzne, podział ról, ale nie wymaga się trwałości struktur ani dyscypliny organizacyjnej, jak w związku przestępczym⁴⁸. Decyzję o nadanie podejrzanemu statusu świadka koronnego, czyli o konwersji ról procesowych, podejmuje sąd, na wniosek prokuratora, aprobowany przez Prokuratora Krajowego, złożony do chwili wniesienia aktu oskarżenia do sądu (art. 5 ustawy)⁴⁹.

Warto przypomnieć, że sąd może dopuścić dowód z zeznań świadka koronnego przy spełnieniu trzech następujących warunków. Po pierwsze, gdy podejrzany w swoich wyjaśnieniach przekazał organowi prowadzącemu postępowanie informacje, które, w ocenie tego organu, mogą przyczynić się do ujawnienia okoliczności przestępstwa, wykrycia pozostałych sprawców, ujawnienia dalszych przestępstw lub zapobieżenia im. Po drugie, jeśli podejrzany ujawnił majątek zarówno swój jak i znany mu majątek pozostałych sprawców przestępstw wymienionych w art. 1 ustawy. Wymóg ten został wprowadzony nowelą z 2006 r., przy czym wskazano, że przez ujawniany majątek należy rozumieć aktywa i pasywa, które znajdują się w posiadaniu członków grupy lub związku, bez względu na to w jaki sposób osoby te weszły w jego posiadanie⁵⁰. Po trzecie, gdy podejrzany zobowiązał się do złożenia przed sądem wyczerpujących wyjaśnień dotyczących osób uczestniczących w przestępstwie oraz pozostałych okoliczności popełnienia przestępstwa określonego w art. 1 ustawy, o których mowa w pkt. 1 lit. a.

Sąd może uzależnić dopuszczenie dowodu z zeznań świadka koronnego także od zobowiązania się podejrzanego do zwrotu korzyści majątkowej odniesionej z przestępstwa oraz naprawienia szkody (art. 3 ust. 2 ustawy).

Ustawa w art. 4 określa ponadto negatywne przesłanki, wykluczające możliwość konwersji ról z podejrzanego w świadka koronnego. Zgodnie z tym przepisem świadkiem koronnym nie może być osoba dopuszczająca się przestępstwa wymienionego w art. 1 ustawy, o ile w związku ze swoim w nim udziałem:

⁴⁸ Por. szerzej A. Michalska-Warias [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do artykułów 222-316*, CH Beck Warszawa 2013, s. 346 - 348.

⁴⁹ M. Gabriel-Węglowski, *Ustawa o świadku koronnym...*, *op.cit.* Wydanie internetowe, Komentarz do art. 2 pkt. 1.

⁵⁰ Projekt ustawy o zmianie ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych z 3 czerwca 2006 *op.cit.* Uzasadnienie s. 3.

- a) usiłowała popełnić albo popełniła zbrodnię zabójstwa lub współdziałała w popełnieniu takiej zbrodni;
- b) nakłaniała inną osobę do popełnienia czynu zabronionego, określonego w art. 1 w celu skierowania przeciwko niej postępowania karnego;
- c) kierowała zorganizowaną grupą albo związkiem mającym na celu popełnienie przestępstwa lub przestępstwa skarbowego.

Zestaw wymienionych wyłączeń podmiotowych ulegał modyfikacjom. Do nowelizacji z 2006 r. wyłączenia podmiotowe były szersze niż obecnie: wykluczano z grona możliwych świadków koronnych nie tylko osobę, która kierowała grupą lub związkiem przestępczym, nawet gdyby aktualnie tej funkcji nie pełniła (tak jak jest obecnie), ale także tę, która taką grupę lub związek zakładała lub tylko była jej członkiem.

Równocześnie w ramach nowelizacji z 2006 r. rozszerzono wyłączenia przewidziane w art. 4, a tym samym zawężono zakres stosowania ustawy o świadku koronnym. Przedtem dotyczyły one jedynie przestępstwa z art. 148 § 1 - 3 k.k. Obecnie, w związku z tym iż mowa jest bardziej ogólnie o udziale lub współdziałaniu „w zbrodni zabójstwa”, wyłączenia obejmują nie tylko czyny z art. 148 § 1 - 3 k.k. ale także inne przestępstwa, do których znamion należy też zbrodnia zabójstwa, jak np. art. 118 § 1 i 3 (ludobójstwo) czy też art. 123 § 1 k.k. (zabójstwo jeńców wojennych).

Jak już podkreślano, teoretycznie rzecz biorąc, jeśli wystąpią wszystkie ww. przesłanki pozytywne, a nie wystąpi któraś z przesłanek negatywnych, każdemu podejrzanemu o przestępstwo z art. 1 ustawy może zostać przyznany status świadka koronnego.

W literaturze przedmiotu jednak słusznie podkreśla się, że przy podejmowaniu decyzji w tym przedmiocie, organy ścigania powinny przestrzegać zasady proporcjonalności. W tym celu zobowiązane są do zbadania, czy waga informacji, które posiada dany podejrzany, przemawia za tym, by premiować bezkarnością jego gotowość współpracy z wymiarem sprawiedliwości. Powinna także obowiązywać zasada subsydiarności. Niektórzy za jej przestrzeganie czynią odpowiedzialnymi sądy, które nie powinny dopuszczać do stosowania instytucji świadka koronnego tam, gdzie możliwe jest wydanie rozstrzygnięcia w sprawie przy wykorzystaniu

konwencjonalnych środków dowodowych⁵¹. Polemizując z tym poglądem podnosi się, że w świetle przepisów art. 1, 3 i 4 (*a contrario*) rola sądu sprowadza się raczej do sprawdzenia, czy spełnione są przesłanki zastosowania instytucji świadka koronnego. O tym, czy będzie w sprawie rzeczywiście możliwe wydanie orzeczenia bez korzystania z tego dowodu, sąd, na etapie postępowania przygotowawczego, nie jest w stanie przesądzić⁵². Decydujący w tej kwestii głos powinien mieć prokurator przygotowujący akt oskarżenia, chociaż i w jego przypadku ocena, czy zachowana będzie zasada proporcjonalności oraz subsydiarności, może sprawiać trudności, zwłaszcza, że z przepisu art. 3 ust. 1 lit. a nie wynika, by podejrzany już w postępowaniu przygotowawczym miał obowiązek przekazać organowi prowadzącemu postępowanie wszystkie informacje, które są mu znane⁵³. Wymóg złożenia wyczerpujących zeznań⁵⁴ dotyczących osób uczestniczących w przestępstwie oraz pozostałych okoliczności popełnienia przestępstwa wymienionego w art. 1 ustawy, dotyczy dopiero postępowania sądowego.

Przy interpretacji wyrazu „ujawniać” należy posiłkować się orzecznictwem na tle instytucji tzw. „małego świadka koronnego, przewidzianej w art. 60 § 3 k.k.”⁵⁵. Użyty w art. 60 § 3 k.k. termin „ujawnia” oznacza przekazanie przez sprawcę organowi powołanemu do ścigania przestępstw określonych tym przepisem wiadomości dotychczas temu organowi nieznanymi lub takich, które – według wiedzy sprawcy - są temu organowi nieznanymi⁵⁶. (patrz szerzej pkt. VIII opracowania).

Przed wydaniem postanowienia o dopuszczeniu dowodu z zeznań świadka koronnego sąd przesłuchuje podejrzanego na okoliczności, o których mowa w art. 3

⁵¹ J. Kościerzyński, *Świadek koronny...*, *op.cit.* 4, s. 64.

⁵² T. Grzegorzczak, *Komentarz do ustawy...*, *op.cit.* s. 1431.

⁵³ Por. postanowienia SN z dnia 11 maja 2006, V KK 447/05, OSNKWSK 2006 nr 1, poz. 1025 oraz postanowienie SN z dnia 10 maja 2005, II KK 531/04, OSNKW 2005, nr 10 poz. 95.

⁵⁴ W literaturze podkreśla się, że wymóg „złożenia wyczerpujących zeznań” może być rozumiany subiektywnie i obiektywnie. Redakcja przepisu art. 3 ust. 1 lit. a, gdzie mowa jest o informacjach, które mogą przyczynić się do ujawnienia okoliczności przestępstwa czy wykrycia sprawców, przemawia raczej za zobiektywizowanym ujęciem, co wymaga stwierdzenia, że przekazane przez świadka informacje rzeczywiście przyczyniły się do ujawnienia okoliczności przestępstwa lub wykrycia sprawców, przy założeniu, że świadek koronny w sposób umyślny nie zeznał nieprawdy lub nie zataił prawdy. Por. M. Gabriel-Węglowski, *Ustawa o świadku koronnym...*, *op.cit.*, Wydanie internetowe, Komentarz do art. 3 pkt 6.

⁵⁵ Postanowienie SN z dnia 5 stycznia 2004, II KK 284/03, LEX nr 83742.

⁵⁶ Uchwała SN z dnia 29 października 2004, I KZP 24/04, OSNKW 2004, nr 10, poz. 92.

ust. 1 i 2 ustawy. Wcześniej jednak bada występowanie warunków z art. 1 oraz pozostałych przesłanek pozytywnych i negatywnych, określonych w art. 3 i art. 4 ustawy. W razie, gdy sąd stwierdzi brak przesłanek pozytywnych lub wystąpienie negatywnych, czy też niespełnienie wymogów formalnych (brak zobowiązania podejrzanego w wymaganej formie protokołu, brak kompetencji podmioty wnioskodawcy lub brak zgody Prokuratora Krajowego) przesłuchanie nie jest obowiązkowe, gdyż decyzja musi być negatywna⁵⁷.

W myśl art. 9 ustawy sprawca nie podlega karze za przestępstwo lub przestępstwo skarbowe określone w art. 1, w którym uczestniczył i które jako świadek koronny ujawnił w trybie określonym ustawą. Prokurator wydaje postanowienie o umorzeniu postępowania w ciągu 14 dni od uprawomocnienia się orzeczenia kończącego postępowanie przeciwko tym sprawcom, których udział w przestępstwie świadek koronny ujawnił oraz przeciwko którym zeznawał (art. 9 ust. 2 ustawy).

Przywilej ten może być jednak uchylony w razie zaistnienia ustawowo wskazanych przesłanek. Ustawa nie przewiduje wydania tego typu decyzji. Utrata następuje w sposób dorozumiany w świetle przepisów przewidujących podjęcie zawieszono postępowania (art. 10 ust. 2- 4 ustawy).

Uchylenie następuje *ex lege* i ma charakter bezwzględny lub względny. W myśl art. 10 ust. 1 przepisu art. 9 nie stosuje się jeśli zostanie ujawnione, że świadek koronny w toku postępowania zeznał nieprawdę lub zataił prawdę co do istotnych okoliczności sprawy albo odmówi złożenia zeznań przed sądem, popełnił nowe przestępstwo (lub przestępstwo skarbowe) działając w zorganizowanej grupie albo związku przestępczym, zataił majątek pochodzący z przestępstwa. W takim przypadku prokurator podejmuje zawieszono postępowanie.

Ma taki obowiązek również wtedy, gdy została ujawniona jedna z przesłanek negatywnych wymienionych w art. 4 ustawy.

Podjęcie postępowania jest fakultatywne w przypadku, gdy świadek koronny popełnił nowe przestępstwo umyślne lub umyślne przestępstwo skarbowe albo nie wykonał zobowiązania zwrotu korzyści majątkowej odniesionej z przestępstwa oraz

⁵⁷ Por. M. Gabriel-Węglowski *Ustawa o świadku koronnym...op.cit.*Wydanie internetowe, Komentarz do art. 3 pkt. 14.

naprawienia szkody. Ustawa przewiduje też obowiązek wznowienia postępowania (niezależnie od podstaw określonych w art. 327 § 2 k.p.k.), jeżeli w ciągu 5 lat od uprawomocnienia się postanowienia o umorzeniu postępowania na podstawie art. 9 ustawy świadek koronny popełnił nowe przestępstwo działając w zorganizowanej grupie albo związku przestępczym, zostały ujawnione okoliczności świadczące o tym, że świadek koronny świadomie nie wykonał obowiązku w zakresie ujawnienia majątku, zwrotu korzyści lub naprawienia szkody (art. 11 ust. 1 ustawy).

Wznowienie jest fakultatywne jeśli w ciągu 5 lat od uprawomocnienia się postanowienia o umorzeniu postępowania sprawca popełnił przestępstwo umyślne (art. 11 ust 2 ustawy).

V. Stosowanie instytucji świadka koronnego w świetle standardów międzynarodowych

W świetle Europejskiej Konwencji o ochronie Praw człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 r. i związanego z nią *case law* Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, krajowe systemy karnoprocesowe w razie wystąpienia rzeczywistej potrzeby szczególnej ochrony dóbr i wartości istotnych ze społecznego punktu widzenia, mogą posługiwać się różnymi instytucjami o charakterze wyjątkowym, takimi jak np. świadek anonimowy, korzystanie z anonimowych źródeł dowodowych czy też świadek koronny⁵⁸.

Co do zasady więc instytucja świadka koronnego, przy tym założeniu nie jest sprzeczna *per se* ze standardem art. 6 ww. Konwencji. Ostateczna jednak ocena danego procesu, w którym wykorzystano ten środek o wyjątkowym charakterze, będzie każdorazowo determinowana kontekstem sytuacyjnym. Z dotychczasowego orzecznictwa ETPCz wynika, że przede wszystkim badano, w jaki sposób zagwarantowano oskarżonemu jego prawo do obrony, czy wystarczająco przestrzegano zasadę równości broni, czy wreszcie zabezpieczono prawidłowość oceny wiarygodności zeznań świadka koronnego⁵⁹. Nie wynika natomiast, by problem wyjątkowego zastosowania instytucji świadka koronnego był rozpatrywany z perspektywy dopuszczalnego zakresu przedmiotowo-podmiotowego stosowania tej instytucji.

⁵⁸ „Zwrot „świadek” użyty w przepisie art. 6 Konwencji ma charakter autonomiczny w systemie konwencyjnym i obejmuje w zasadzie wszystkie osobowe źródła dowodowe. Poza świadkami w tradycyjnym tego słowa znaczeniu, obejmuje także współoskarżonych w procesie.” Por. P. Hofmański, A. Wróbel [w:] *Konwencja o Ochronie Praw Człowiek i Podstawowych wolności*, Tom I. Komentarz do artykułów 1-18, red. L. Garlicki, C.H.Beck, Warszawa 2010, § 416 oraz powołane tam orzecznictwo.

⁵⁹ Zob. wyrok ETPCz z dnia 20 listopada 1989 w sprawie Kostovski p. Holandii 1989 § 52; z dnia 7 sierpnia 1996 w sprawie Ferrantelli and Santangelo p. Włochom, § 52; z dnia 9 stycznia 2007 w sprawie Gossa p. Polsce § 53 oraz § 56, w sprawie Luca p. Włochom z dnia 27 maja 2001, § 41. Por też B. Goronowska, *Opinia o ustawie z dnia 25 czerwca 1997 r. o świadku koronnym*. Druk senacki nr 549, lipiec 1997. Zeszyty Biura Studiów i Analiz Kancelarii Senatu. ISSN 1230/ 7440, s. 6, a także Judgments - R v Davis (Appellant) (On appeal from the Court of Appeal (Criminal Division)) <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200708/ldjudgmt/jd080618/davis-5.htm>.

Inne dokumenty prawa międzynarodowego zachęcają do wykorzystywania z instytucji świadka koronnego dla zwalczania najcięższych form przestępczości, zwłaszcza zorganizowanej.

Na przykład Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r. (tzw. Konwencja z Palermo), przewidując w przepisie art. 26 środki mające na celu wzmocnienie współpracy z organami ścigania, zobowiązuje wyraźnie państwa członkowskie do wprowadzenia instytucji świadka koronnego. Wprawdzie w dokumencie tym nie użyto tego pojęcia, tym niemniej jednak z treści przepisu art. 26 Konwencji wynika, że dotyczy on tej instytucji. Konwencja zawiera bowiem zobowiązanie państwa-strony do przyjęcia odpowiednich środków w celu zachęcenia osób, które biorą lub brały udział w zorganizowanych grupach przestępczych do następujących działań. Po pierwsze, do dostarczenia informacji użytecznych dla właściwych organów dla celów dochodzeniowych oraz dowodowych w kwestiach takich, jak: tożsamość, charakter, skład, struktura, lokalizacja lub działalność zorganizowanych grup przestępczych; powiązania, w tym powiązania międzynarodowe, z innymi zorganizowanymi grupami przestępczymi; przestępstwa, które zorganizowane grupy przestępcze popełniły lub mogą popełnić.

Po drugie, do zapewniania faktycznej, konkretnej pomocy właściwym organom, która może przyczynić się do pozbawienia zorganizowanych grup przestępczych ich zasobów lub dochodów z przestępstw.

Każde Państwo-Strona ma ponadto obowiązek rozważenia wprowadzenia, w odpowiednich przypadkach, możliwości złagodzenia kary dla osoby oskarżonej, która zapewnia istotną współpracę w prowadzeniu postępowania karnego, a także możliwość przyznania całkowitego zwolnienia od odpowiedzialności karnej osób, które podejmą znaczącą współpracę w postępowaniu karnym dotyczącym któregoś z przestępstw objętych zakresem Konwencji.

Przy czym Konwencja zastrzega, że dopuszczenie do zwolnienia od odpowiedzialności karnej nastąpić może zgodnie z fundamentalnymi zasadami prawnymi obowiązującymi w danym państwie.

Konwencja przewiduje ponadto ochronę takich osób, na takich samych warunkach i zasadach, jak ochronę ofiar i świadków (przewidzianą w artykule 24 omawianej Konwencji).

Nawołuje też do rozwijania współpracy międzynarodowej w zakresie wykorzystywania zeznań świadka koronnego, poprzez zawieranie porozumień lub uzgodnień gwarantujących takiemu świadkowi takie samo uprzywilejowane traktowanie w innym państwie, jak to, w którym nadano mu ten status.

Warto wspomnieć też, że wyraźne zachęty do przełamywania solidarności przestępczej znajdowały się także we wcześniejszych dokumentach Wspólnot Europejskich. Na przykład w Rezolucji Parlamentu Europejskiego w sprawie osób współpracujących z wymiarem sprawiedliwości w walce z międzynarodową przestępczością zorganizowaną z dnia 20 grudnia 1996 r. (Dz. Urz. UE Nr C 10 z dnia 11.01 1997) wzywano państwa członkowskie do wprowadzenia odpowiednich środków w celu zachęcenia osób, które uczestniczą lub uczestniczyły w związkach przestępczych lub innych organizacjach przestępczych do współpracy z wymiarem sprawiedliwości. W rezolucji tej jako przykładowe formy współpracy wymienia się udzielanie informacji przydatnych właściwym organom w celach wykrywczych i dowodowych dotyczących składu, struktury i działań organizacji przestępczych, powiązań, w tym powiązań międzynarodowych z innymi grupami przestępczymi, przestępstw jakie organizacje lub grupy popełniły lub mogłyby popełnić. Jest mowa także o świadczeniu praktycznej, konkretnej pomocy właściwym organom, która może przyczynić się do pozbawienia organizacji przestępczych nielegalnych zasobów i dochodów pochodzących z przestępstwa. Zobowiązuje się ponadto państwa członkowskie do przyznania tym osobom korzyści, nie precyzując jednak, jakie to korzyści mogą wchodzić w grę⁶⁰.

Zachęca się równocześnie państwa członkowskie do zapewnienia właściwych środków ochrony dla każdej osoby współpracującej z wymiarem sprawiedliwości i w

⁶⁰ Było to m.in. przedmiotem krytyki komentującego tę rezolucję A. Wąska, który słusznie podnosił, że nie można oczekiwać od przestępców, tym bardziej od osób uczestniczących w międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, że podejmą współpracę z organami wymiaru sprawiedliwości bez zapewnienia im różnego rodzaju przywilejów w zakresie ponoszenia odpowiedzialności karnoprawnej lub stosowania instytucji prawa karnego procesowego. Por. A. Wąsek, Komentarz do ww. Rezolucji [w:] *Prawo wspólnot europejskich a prawo polskie. Dokumenty karne*. Tom 3, red. E. Zielińska. IWS Oficyna Naukowa 2000, s. 205.

razie konieczności, również dla osób jej bliskich, zgodnie z Rezolucją Parlamentu z dnia 23 listopada 1995 r. o ochronie świadków i osób współpracujących z wymiarem sprawiedliwości (Dz. Urz. WE Nr C z 7 grudnia 1995 r.)⁶¹. Wzywa się ponadto do ułatwiania pomocy prawnej w walce z międzynarodową przestępczością zorganizowaną w sprawach, w których uczestniczą osoby współpracujące z wymiarem sprawiedliwości.

Odniesienia do instytucji świadka koronnego można znaleźć też w niektórych dokumentach międzynarodowych dotyczących handlu ludźmi.

Wprawdzie Protokół dodatkowy dotyczący handlu ludźmi⁶² do Konwencji z Palermo nie zajmuje się kwestią świadka koronnego, ale jest oczywiste, że również w przypadku tego przestępstwa, o ile jest popełnione w ramach przestępczości zorganizowanej, mają zastosowanie odpowiednie przepisy przyjętej w Palermo „Konwencji matki”.

Z przepisu art. 9 ust. 4. Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępującej decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW, (Dz.Urz.WE. L 101 z 15.4.2011) wynika obowiązek państw członkowskich do podjęcia środków niezbędnych do zapewnienia osobom, jednostkom i służbom odpowiedzialnym za ściganie lub oskarżanie w odniesieniu do przestępstw handlu ludźmi „dostępu do skutecznych narzędzi śledczych, takich jak wykorzystywane w sprawach związanych z przestępczością zorganizowaną lub innym poważnym rodzajem przestępczości”.

We wstępnej części opisowej (pkt 15) ww. dyrektywy wspomina się wprawdzie *expressis verbis* tylko o przechwytywaniu przekazów telekomunikacyjnych, niejawnym nadzorze, w tym elektronicznym, monitorowaniu rachunków bankowych i śledzeniu transakcji finansowych. Wymienienie to ma jednak tylko charakter przykładowy. Mogą więc wchodzić w grę również inne metody dochodzenia

⁶¹ Por. Komentarz A. Wąska..., *op.cit.*, s. 188-200.

⁶² Protokół o zapobieganiu oraz karaniu handlu ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty 15 listopada 2000.

i narzędzia śledcze stosowane w walce z przestępczością zorganizowaną i innymi poważnymi przestępstwami, w tym instytucja świadka koronnego.

Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi z 2005 r. również nie wspomina wprost o instytucji świadka koronnego. Jednakże w art. 28 przewidującym obowiązek ochrony ofiar, świadków oraz osób współpracujących z wymiarem sprawiedliwości, w pkt. b, zobowiązuje państwa-strony Konwencji do udzielenia skutecznej i właściwej ochrony przed potencjalnym odwetem lub zastraszeniem, w szczególności w trakcie i po zakończeniu postępowania przygotowawczego lub sądowego m.in. dla: osób, składających doniesienie o popełnieniu czynów uznanych za przestępstwa handlu ludźmi, zgodnie z artykułem 18 niniejszej Konwencji lub w inny sposób współpracujących z organami prowadzącymi postępowanie przygotowawcze lub sądowe. W odróżnieniu od ofiar i świadków, w przypadku osób współpracujących z wymiarem sprawiedliwości nie ma możliwości objęcia programem ochrony także członków ich rodzin.

VI. Zakres przedmiotowy zastosowania instytucji świadka koronnego w wybranych ustawodawstwach innych państw

Instytucja świadka koronnego lub inne podobne rozwiązania, często występujące równolegle, są stosowane w wielu krajach europejskich i pozaeuropejskich⁶³.

Z reguły zakres przedmiotowy ich stosowania ograniczony jest do wymienionych w odpowiednich regulacjach przestępstw (zamknięty katalog). Ponadto w przepisach przewidziane są również dodatkowo dalsze wyłączenia podmiotowe.

I tak np. **we Włoszech** instytucja świadka koronnego (*pentiti*⁶⁴ albo *collaboratore della giustizia*) ma zastosowanie przy przestępnym współdziałaniu w 4 rodzajach przestępstw: terroryzmie, porwaniach dla okupu⁶⁵, produkcji i handlu narkotykami⁶⁶ i w przypadku przestępstw mafijnych⁶⁷. Należy przy tym podkreślić, że wprawdzie w prawie włoskim wyróżnia się organizację przestępczą mającą na celu handel ludźmi⁶⁸, nie przewidziano jednak w odniesieniu do jej członków współpracujących z wymiarem sprawiedliwości szczególnych możliwości nadzwyczajnego złagodzenia kary.

⁶³ Por. M. Gabriel-Węglowski, *Ustawa o świadku koronnym...*, *op.cit.*, Wydanie internetowe, część II oraz wskazana tam literatura.

⁶⁴ „Pentito”, czyli skruszony przestępca uczestniczący w działaniach mafii, może oddać nieocenione usługi wymiarowi sprawiedliwości.

⁶⁵ Na podstawie art. 630 ust. 4 włoskiego kodeksu karnego. Przepis ten przewiduje za porwanie dla okupu surowe kary zamykające się w granicach 20 - 30 lat. Przewidziano równocześnie możliwość obniżenia kary, jeśli sprawca odstąpi od pozostałych członków grupy i dołoży wszelkich starań w celu przywrócenia porwanemu wolności. J. P. Paśkiewicz, *Instytucja świadka koronnego w ustawodawstwie amerykańskim, włoskim i niemieckim*, Dom Organizatora, Toruń 2006, s. 79.

⁶⁶ Artykuł 73 ust. 7 oraz art. 74 ust. 7 ustawy no 309 z 1990 r. o środkach odurzających i substancjach psychotropowych oraz zapobieganiu, opiece i rehabilitacji w stanach uzależnienia narkotykowego.

⁶⁷ Art. 416-bis w k.k. penalizujący udział w związku o charakterze mafijnym, definiuje taki związek jako taki, którego uczestnicy wykorzystują potęgę zastraszania, stan podporządkowania oraz zмовę milczenia wynikające z przedmiotowej przynależności: (1) do popełniania przestępstw; (2) do obejmowania w sposób pośredni lub bezpośredni zarządu, lub kontroli nad działalnością gospodarczą, koncesjami, licencjami, zamówieniami publicznymi i służbami publicznymi; (3) do osiągania zysku lub nieuzasadnionych korzyści dla siebie lub innych; (4) oraz do zapobiegania lub utrudniania swobodnego wykonywania prawa głosu przez obywateli podczas wyborów, celem pozyskania głosów wyborczych dla siebie lub innych osób. Por. M. Dębska. *Przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu w prawie polskim i włoskim*. Niepublikowana rozprawa doktorska, 2013 oraz. W. Smardzewski - Kilka uwag o włoskiej przestępczości zorganizowanej i roli „pentito” w jej zwalczaniu, *Prokuratura i Prawo* Nr 1/1995, s. 72-73. Por. też E. Gruza, *Program ochrony świadka w wybranych ustawodawstwach*, IWS 1997, materiał niepublikowany.

⁶⁸ Wprowadzone ustawą no 228 z 2003 r. dotyczącą handlu ludźmi.

W Hiszpanii, możliwości zastosowania instytucji świadka koronnego (*arrenpenditos*) są ograniczone do przestępstwa terroryzmu oraz handlu narkotykami, przy czym w odniesieniu do przestępczości narkotykowej osoba, chcąc skorzystać ze złagodzenia kary, musi być zaangażowana w tzw. „czynną współpracę” przejawiająca się w zapobieżeniu popełnieniu przestępstwa lub dostarczeniu dowodów, które doprowadzą do identyfikacji lub ujęcia osób podejrzanych.

Również w **Stanach Zjednoczonych** pierwszy federalny program ochrony świadków⁶⁹ obowiązujący od 1971 miał bezpośredni związek z przyjętą w 1970 r. ustawą o zwalczaniu przestępczości zorganizowanej. (Organized Crime control Act). Pomyślany więc był jako instrument zapewniający bezpieczeństwo świadków oskarżenia zeznającym w sprawach o handel narkotykami, łapownictwo, pranie pieniędzy i terroryzm⁷⁰. W praktyce zaczęto stosować go również do zwykłych świadków i świadków koronnych oraz ich rodzin w sprawach o najgroźniejsze przestępstwa⁷¹.

W **Niemczech**, początkowo instytucja świadka koronnego mogła mieć zastosowanie do członków zorganizowanego związku przestępczego lub terrorystycznego, współpracujących z wymiarem sprawiedliwości (Krenzeugengesetz 1989, 1990). Po uchyleniu tych przepisów pozostały tylko przepisy określone jako „mały” świadek koronny, które odnosiły się do wybranych typów przestępstw, a w szczególności do przestępstwa prania pieniędzy (§ 261 niemieckiego kodeksu karnego (StGB), czy też handlu narkotykami (§ 31 ustawy o środkach odurzających (Betäubungsmittelstrafrecht- BtMG)). Od września 2009 r. obowiązują szczególne przepisy dotyczące wymiaru kary, które mogą mieć zastosowanie do wszystkich

⁶⁹ w tym miejscu warto zauważyć, że w systemie amerykańskim występuje kilka różnych typów świadków korzystających z ochrony na różnych etapach postępowania. Mogą to być zwykli świadkowie czynów obawiający się o własne życie lub zdrowie w związku ze składaniem zeznań obciążających w pewnym zakresie odpowiednicy polskich świadków incognito, albo tzw. *immunity witness* - świadek współsprawca, instytucja zbliżona do przyjętej w Polsce koncepcji świadka koronnego, czy też *informant defendant* - podejrzany /oskarżony/ informator, który został już skazany lub toczy się przeciwko niemu postępowanie karne, a który w zamian za pewne przywileje i ochronę godzi się zeznawać. Por. E. Gruza, *Program ochrony świadka...*, *op.cit.*. Przyjęcie nieco innej typologii proponuje M. Gabriel-Węglowski Por. M. Gabriel-Węglowski. *Ustawa o świadku koronnym...*, *op.cit.*.Wydanie internetowe, część II, rozdział IV.

⁷⁰ T. Tomaszewski, Świadek koronny w świetle rozwiązań amerykańskich, *Państwo i Prawo* 1995 Nr 10-11 s. 114-115

⁷¹ Z Rau, *Przestępczość zorganizowana w Polsce i jej zwalczanie*, Kraków 2002 s. 189-190, S.E. Morris, *Testifying without Reprisal*, *The Pentacle*, 1988, vol.8, Nr 1. Cyt. za E. Gruza.

sprawców średnio poważnych lub poważnych przestępstw, którzy przyczynili się do ujawnienia⁷² lub zapobieżenia⁷³ poważniejszemu niż własne przestępstwu. Przepisy te traktuje się jako ekwiwalent uchylonych uregulowań dotyczących świadka koronnego. Na podkreślenie zasługuje fakt, że w aktualnym stanie prawnym możliwość zastosowania tej instytucji nie wiąże się już z udziałem danej osoby w przestępczości zorganizowanej. Tę zmianę podejścia uzasadniano trudnościami związanymi z udowodnieniem takiego udziału⁷⁴.

Brak jest też wymogu tożsamości rodzajowej przestępstw popełnionych przez „świadka koronnego” z przestępstwami przez niego ujawnionymi lub popełnieniu, którym dzięki niemu udało się zapobiec⁷⁵. Skutkiem zastosowania tych przepisów jest przede wszystkim złagodzenie kary za czyn własny sprawcy, przy czym obowiązujące przepisy przewidują w niektórych przypadkach sztywne zasady łagodzenia kary⁷⁶. Warto podkreślić, że w żadnym wypadku złagodzenie przez sąd kary nie odbywa się automatycznie. Zawsze należy z jednej strony uwzględnić wagę zeznań świadka koronnego, z drugiej zaś ciężar gatunkowy popełnionego przez niego przestępstwa. Z dobrodziejstwa złagodzenia kary nie skorzysta ten świadek koronny, którego wina w odniesieniu do popełnionego przestępstwa jest szczególnie duża albo korzyści z dostarczonych przez niego informacji są niewielkie.

Również w innych krajach europejskich (np. w Chorwacji, na Litwie, w Austrii, Holandii, Rumunii) instytucja świadka koronnego lub instytucja o charakterze zbliżonym, może mieć zastosowanie tylko do najpoważniejszych przestępstw, popełnianych w ramach przestępczości zorganizowanej⁷⁷. Oceniając polskie uregulowania z perspektywy prawnoporównawczej słusznie w związku z tym

⁷² § 100a ust. 2 niemieckiego kodeksu postępowania karnego (StPO) Tzw. Aufklärungshilfe.

⁷³ § 100a ust. 2 StPO. Tzw. Präventionshilfe

⁷⁴ <http://www.jurablogs.com/de/neue-kronzeugen-regelung-tritt-01-09-2009-kraft>.

⁷⁵ Keine Identität der Deliktgruppe erforderlich Die Tat des “Kronzeugen” und die Tat, auf die sich seine Präventions- oder Aufklärungshilfe bezieht, müssen nicht derselben Deliktgruppe zuzuordnen sein. <http://www.jurablogs.com/de/neue-kronzeugen-regelung-tritt-01-09-2009-kraft>.

⁷⁶ Na przykład gdy przestępstwo zagrożone jest karą dożywocia (np. w przypadku morderstwa) sąd musi orzec karę co najmniej 10 lat pozbawienia wolności. Odstąpić od wymierzenia kary sąd może jedynie w przypadku, gdy czyn nie jest zagrożony karą dożywocia, a w konkretnym przypadku orzeczonej mu kary, bez nadzwyczajnego złagodzenia, nie przekraczałyby 3-let pozbawienia wolności.

⁷⁷ Por. M. Gabriel-Węglowski, *Ustawa o świadku koronnym...*, Wydanie internetowe *op.cit.* część II, rozdział IV, podsumowanie.

podkreślano, że polska ustawa zdecydowania odbiega od wzorów europejskich *in minus* w niezwykle szerokim zakresie przedmiotowym stosowania instytucji świadka koronnego⁷⁸.

⁷⁸ B. Goronowska, *Opinia...op.cit*, s. 7.

VII. Specyfika przestępstwa handlu ludźmi a warunki dopuszczalności konwersji ról

Przestępstwo określone w art. 189a k.k.⁷⁹ zawiera nazwę handlu ludźmi bez podania jej desygnatów. Definicja natomiast pojęcia „handel ludźmi” wykształcona na gruncie prawa międzynarodowego⁸⁰ zawarta jest w art. 115 § 22 kodeksu karnego.

W myśl tego przepisu handlem ludźmi jest: werbowanie, transport, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby. Dla bytu przestępstwa konieczne jest ponadto, by sprawca zastosował jeden z wymienionych w tym przepisie sposobów działania w postaci: przemocy lub groźby bezprawnej, uprowadzenia, podstępu, wprowadzenia w błąd lub wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania, nadużycia stosunku zależności, wykorzystania krytycznego położenia lub stanu bezradności, udzielenia albo przyjęcia korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opieką lub nadzór nad inną osobą. Warunkiem karalności jest dodatkowo, by sprawca działał w celu wykorzystania innej osoby, nawet za jej zgodą, w szczególności w prostytutce, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, w żebractwie, w niewolnictwie lub innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka albo w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew w przepisom ustawy. Równocześnie zastrzega się, że jeżeli dane zachowanie dotyczy małoletniego, stanowi ono handel ludźmi nawet jeśli nie zostały użyte ww. metody lub środki przestępnego działania⁸¹.

⁷⁹ W obecnym brzmieniu obowiązujące od 19 kwietnia 2010 r. na mocy ustawy z 17 grudnia 2009 r., Dz. U. 2010 Nr., 7 poz. 46.

⁸⁰ Przepis dodany przez ustawę z 20 maja 2010 r. Dz.U. Nr 98, poz. 626. Zmiana weszła w życie 8 września 2010 r..

⁸¹ Szerzej na temat samej definicji pojęcia handel ludźmi i sposobu jej implementacji do prawa polskiego por. E. Zielińska, Nowe uregulowania dotyczące handlu ludźmi w kodeksie karnym. [w:] *prawa. Księga jubileuszowa Stosowanie z okazji XX-lecia Instytutu wymiaru Sprawiedliwości*, red. A. Siemaszko, LEX a Wolters Kluwer business. Instytut wymiaru Sprawiedliwości Warszawa 2011, s. 397 – 409.

Zaletą przyjętego w kodeksie karnym rozwiązania jest doprowadzenie do kryminalizacji tego zjawiska na wszelkich etapach i we wszystkich przejawach (w każdej występującej w praktyce formie sprawczej i niesprawczej).

Innym i słowy, chodzi w szczególności o to, żeby skryminalizować na równi każdy etap uprawiania procederu handlu ludźmi, począwszy od procesu rekrutacji przyszłych ofiar, poprzez ich przemieszczanie (transport), a skończywszy na przekazaniu do wykorzystania.

Z badań dotyczących stosowania przepisu handlu ludźmi w praktyce (na gruncie poprzednio obowiązujących uregulowań) wynika, że najczęściej przestępstwo to jest popełniane w łańcuchu powiązań wieloosobowych. Oznacza to, że jedne osoby zajmują się głównie rekrutacją przyszłych ofiar, inne transportem, inne przygotowaniem osób do eksploatacji, a jeszcze inne samą eksploatacją. Osoby te najczęściej tworzą zorganizowaną grupę lub organizację przestępczą w rozumieniu art. 258 k.k., chociaż handel ludźmi nie musi być jedynym rodzajem przestępstwa popełnianego przez daną grupę, która w zależności od „koniunktury na rynku” i okoliczności związanych z funkcjonowaniem wymiaru sprawiedliwości, może zmieniać rodzaj działalności przestępczej⁸². Rzadziej zdarzały się jednak sytuacje, że handlu ludźmi dopuszczały się osoby działające w powiązaniach z inną osobą lub osobami, ale nie spełniającymi kryteriów zorganizowanej przestępczości albo działając zazwyczaj w grupie, sprawcy wyjątkowo dopuścili się też przestępstwa na własny rachunek⁸³.

⁸² Fakt ten jest przyczyną trudności z ustaleniem, w ilu przypadkach status świadka koronnego został nadany danej osobie w związku z handlem ludźmi, a kiedy w związku z innym przestępstwem popełnionym przez zorganizowaną grupę.

⁸³ B. Namysłowska-Gabrysiak, *Analiza orzeczeń sądowych pod kątem zgodności z definicją zawartą w aktach międzynarodowych, w szczególności w Protokole z Palermo [w:] Handel ludźmi w Polsce. Materiały do raportu*. Warszawa 2007, s. 23-39 oraz w 2010: zob. B. Namysłowska-Gabrysiak, *Analiza orzeczeń sądowych za lata 1999-2009 w sprawach dotyczących handlu ludźmi z art. 253 kodeksu karnego oraz wybranych losowo spraw z art. 204 § 4 k.k.*, Instytut wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2010 oraz K. Karsznicki, *Ściganie przestępstwa handlu ludźmi w Polsce*, Ośrodek Badań nad Handlem Ludźmi Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010, s. 32 oraz rozprawa doktorska na ten sam temat, Warszawa 2008.

VIII. Istniejące w prawie polskim możliwości zwolnienia od odpowiedzialności sprawcy przestępstwa handlu ludźmi współpracującego z organami ścigania

W kodeksie karnym istnieją rozwiązania materialno-prawne zapewniające bezkarność sprawcy czynu zabronionego w zamian za ujawnienie przez niego informacji, które mogą przyczynić się do ujawnienia okoliczności przestępstwa i wykrycia pozostałych sprawców oraz przestępstw.

Takie rozwiązania mają dwojaki charakter: po pierwsze, generalny, tzn. co do zasady mogą odnosić się do skruszonych sprawców wszystkich przestępstw, a więc również sprawców handlu ludźmi.

Po drugie, mogą mieć też mieć charakter szczególny, kiedy to ich zastosowanie ogranicza się do przestępstwa określonego rodzaju. W tej grupie przestępstw nie znalazło się przestępstwo handlu ludźmi. W przepisie art. 189a k.k. nie przewidziano bowiem żadnej szczególnej klauzuli bezkarności⁸⁴.

Do pierwszej grupy klauzul bezkarności albo redukcji karalności, o charakterze generalnym, zaliczyć możemy takie rozwiązania prawne, jak czynny żal przewidziany w art. 15 § 1, art. 17 oraz 23 § 1 kodeksu karnego. W myśl ww. przepisów nie podlega karze za usiłowanie albo przygotowanie, kto dobrowolnie odstąpił od dokonaniu bądź przygotowania lub zapobiegł skutkowi stanowiącemu znamię czynu zabronionego. Podobnie, nie podlega karze za współsprawstwo, kto dobrowolnie zapobiegł skutkowi przestępnemu⁸⁵.

Przepisy nastawione są na premiowanie sprawców okazujących po popełnieniu przestępstwa skruchę i podejmujących próbę zapobieżenia lub naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody. Mogą odegrać też istotną rolę prewencyjną. Gwarantując bezkarność sprawcy, który okazał czynny żal, zachęcają inne osoby do

⁸⁴ Z tego względu poprzestaniemy tu tylko na wskazaniu podstaw do takiego złagodzenia kary lub odstąpienia od jej wymierzenia.

⁸⁵ Warto zaznaczyć, że przepisy te uprzywilejowują przede wszystkim sprawców przestępstw materialnych, gdyż tylko w przypadku takich przestępstw można mówić o prawnie relewantnym skutku. Przestępstwo handlu ludźmi nie ma takiego charakteru.

podobnego zachowania się. Warto podkreślić, że przepisy te mogą mieć zastosowanie zarówno do sprawców działających indywidualnie, jak i współdziałających z innymi osobami.

Ich funkcja jest różna, od głównie procesowej funkcji świadka koronnego, podyktowanej potrzebą uzyskania dowodów.

Zbliżoną natomiast funkcję, do tej przypisywanej świadkowi koronnemu, pełni, zaliczany także do tej ogólnej grupy przepisów, art. 60 kodeksu karnego, który w § 3 oraz 4 wykorzystuje instytucję nadzwyczajnego złagodzenia kary dla premiowania sprawców działających w grupie lub związku przestępczym, którzy podejmują decyzję o współpracy z wymiarem sprawiedliwości.

Instytucja ta zwana powszechnie „małym świadkiem koronnym” służy takim celom, jak rozbijanie jedności i solidarności przestępczej poprzez łagodniejsze potraktowanie tego sprawcy, który zadeklaruje i poprzez swoje działania efektywnie zrealizuje współpracę z wymiarem sprawiedliwości.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że zakres przedmiotowo-podmiotowy stosowania przepisu art. 60 § 3 oraz 4 k.k. jest, w porównaniu z ustawą o świadku koronnym, z jednej strony szerszy, z drugiej zaś węższy.

Szerszy, bo w odróżnieniu od art. 1 ustawy o świadku koronnym, w art. 60 par 4 k.k. nie wprowadza się żadnych warunków i ograniczeń przedmiotowych w tym sensie, że przepis ten może mieć zastosowanie do każdego przestępstwa.

Nie przewiduje się też, w zasadzie, żadnych wyłączeń, a w szczególności związanych z popełnieniem przestępstwa określonego rodzaju.

Zakres art. 60 k.k. jest natomiast węższy, bo w paragrafie 3 tego przepisu wymaga się aby sprawca współdziałał „z innymi osobami”. Oznacza to, że przepis ten może mieć zastosowanie zarówno wtedy, gdy sprawca działał w grupie lub związku przestępczym, jak również w każdym innym przypadku współdziałania przestępczego o konfiguracji składającej się z co najmniej 3 osób (łącznie z sprawcą współdziałającym⁸⁶), podczas gdy w przypadku świadka koronnego w odniesieniu do

⁸⁶ W literaturze przedmiotu nazywa się go też delatorem lub denuncjatorem.

przestępstw, o których mowa w ust. 2 art. 1 ustawy, wystarczające jest współdziałanie dwóch osób.

W związku z tym, gdyby do listy wymienionych w tym przepisie przestępstw dołączono, jak się proponuje, art. 189a k.k., instytucja świadka koronnego, w odróżnieniu od art. 60 § 3 k.k., mogłaby mieć zastosowanie również w sytuacji, gdyby było tylko dwóch współdziałających sprawców. Ten sam efekt można by również osiągnąć poprzez taką zmianę art. 60 ust. 3 k.k., która umożliwiłaby jego zastosowanie w sytuacji, gdy sprawca współdziałał tylko z jedną osobą.

W myśl § 3 art. 60 k.k. ze złagodzenia kary może skorzystać każda osoba działająca w grupie, która ujawni informacje dotyczące osób uczestniczących w popełnieniu przestępstwa (tzn. informacje umożliwiające ich identyfikację i ujęcie) oraz istotne okoliczności jego popełnienia (tzn. obiektywnie rzecz biorąc istotne z punktu widzenia znamion danego typu przestępstwa takie okoliczności, jak własna rola w popełnieniu przestępstwa, rola jaką odegrali inni sprawcy, czas i miejsce i sposób popełnienia czynu)⁸⁷.

Zastosowanie nadzwyczajnego złagodzenie w przypadku osób współpracujących może, w myśl art. 60 ust. 3 i 4 k.k., mieć charakter obligatoryjny albo fakultatywny.

W początkowym okresie stosowania tej instytucji wiele zastrzeżeń budził zwłaszcza przypadek obligatoryjnego zastosowania tej instytucji. Podkreślano, że sąd musi nadzwyczajnie złagodzić karę, nawet wtedy, gdy sprawca dostarczy organom ścigania informacje, które już były im wcześniej znane⁸⁸. Zastrzeżenia też budził fakt, że z dobrodziejstwa tego skorzystać mogą również sprawcy najcięższych przestępstw, w tym kierowniczy i polecający⁸⁹.

Podnoszono ponadto, że zakres podmiotowy stosowania tego przepisu jest zbyt wąski; odnosi się on tylko do sprawcy przestępstwa popełnionego z innymi osobami. Zadawano pytanie, jakie racjonalne względy przemawiają za tym, by w lepszej

⁸⁷ W. Zalewski, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Część II. Komentarz do art. 32-116.* red. M. Królikowski, R. Zawłocki, wydawnictwo C.H. Beck. Warszawa 2011 s. 383.

⁸⁸ Por. Uchwała SN z dnia 25 lutego 1999 (KZP 38/98, OSNKW 1999, nr 3-4 poz. 12).

⁸⁹ K. Daszkiewicz, Nadzwyczajne złagodzenie kary [w:] *Nowa kodyfikacja karna, Zeszyt 7.* Warszawa 1998, s. 93.

sytuacji był np. sprawca morderstwa popełnionego we współsprawstwie z innym osobami, niż sprawca współdziałający z jedną osobą lub popełniający to przestępstwo sam⁹⁰.

Wiele rozbieżności w literaturze wywoływał również art. 60 § 4 k.k. przewidujący na wniosek prokuratora, fakultatywną podstawę do zastosowania wobec skruszonego sprawcy nadzwyczajnego złagodzenia kary (lub zawieszenie orzeczonej wobec niego kary), w sytuacji gdy niezależnie od wyjaśnień złożonych w swojej sprawie⁹¹, ujawnił przed organem ścigania i przedstawił istotne okoliczności przestępstwa⁹², nieznane dotychczas temu organowi. Podnoszono, że zestawienie treści art. 60 § 3 k.k., gdzie mowa jest tylko o „ujawnieniu...informacji” z treścią art. 60 § 4, gdzie mówi się o „ujawnieniu... i przedstawieniu istotnych okoliczności...nieznanych dotychczas „nasuwa wątpliwość, czy nadzwyczajne złagodzenia kary w trybie art. 60 § 3 jest dopuszczalne, gdy ujawnione informacje były już organowi znane, nawet gdyby sprawca miał podstawy przypuszczać, że ujawnia nowe okoliczności⁹³.

⁹⁰ L. Gardocki, Wchodzenie w życie, czyli odkrywanie wad i zalet, *Rzeczpospolita* z dnia 29 marca 1999 r..

⁹¹ Przedmiotem kontrowersji było to, czy sprawca, który zamierza skorzystać z tej podstawy zobowiązany jest do złożenia wyczerpujących wyjaśnień w swojej sprawie. Tak m.in. K. Buchała, A. Zoll, *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, s 443. Czy za ujawnienie nie znanych okoliczności innego przestępstwa może być również premiowany w sytuacji, gdy we własnej sprawie nie przyznał się do winy lub odmówił składania wyjaśnień. Tak uważa np. J. Wojciechowski, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1997, s. 130.

⁹² Chodzi tu o poważniejsze przestępstwa, bo zagrożone karą powyżej 5 lat pozbawienia wolności.

⁹³ W orzecznictwie SN wykształciły się trzy różne linie interpretacyjne: pierwsza oparta na wykładni logicznej nawiązującej do ww. różnic we sformułowaniach, prowadziła do przyjęcia, że art. 60 ust. 3 ma zastosowanie również w sytuacji, gdy informacje ujawnione przez sprawcę, były już organowi ścigania znane (Uchwała SN z dnia 25 lutego 1999 r. I KZP 38/39 OSNKW 1999. Zeszyt 3-4, poz. 12). Druga wykładnia eksponowała subiektywny aspekt orzeczenia „ujawnia” i uzależniała możliwość zastosowania tego przepisu od stanu wiedzy i świadomości sprawcy. W efekcie istniała możliwość zastosowania przepisu art. 60 § 3 k.k. w sytuacji gdy sprawca był przekonany, że ujawnia informację jeszcze nieznaną organowi ścigania (tak m.in. postanowienie SN z dnia 20 lutego 2003, II KK 113/02, OSNKW 2003, Zeszyt 5-6, poz. 52). Trzecia interpretacja o charakterze celowościowym i historycznym wymagała dla zastosowania ww. przepisu obiektywnego braku wiedzy organu ścigania co do ujawnionych przez sprawcę okoliczności (wyrok SN z 27 maja 2003, V KKN 188/00, OSNKW 2002, Zeszyt 11-12, poz. 113). Za tym poglądem opowiada się m.in. W. Zalewski. Por. szerzej na ten temat: W. Zalewski ..., *op.cit.* s. 284- 386. Warto dodać, że podobne wątpliwości rodziły się na gruncie kodeksu karnego skarbowego. W związku z tym w obecnym brzmieniu k.k.s., gdy jest mowa o ujawnianiu informacji, brak jest wprawdzie wymogu, by informacje były organowi procesowemu nieznane. Jednakże w kontekście zawiadomienia o przestępstwie lub wykroczeniu skarbowym zastrzega się, że zawiadomienie jest bezskuteczne, jeśli zostało złożone w czasie, gdy organ ścigania miał już wyraźnie udokumentowaną wiadomość o popełnieniu przestępstwa lub wykroczenia skarbowego (art. 16 § 5 pkt. 1 k.k.s.). Czyli gdy obiektywnie rzecz biorąc były już znane (co będzie można udowodnić), o czym sprawca wcześniej nie wiedział. Patrząc z punktu widzenia wykładni systemowej, można interpretować brak w k.k. zastrzeżenia dotyczącego wymogu „wyraźnego

Instytucja „małego” i „dużego” świadka koronnego różni się też pod względem konsekwencji dla osoby podejrzanej, do której ma być zastosowana. Jak już podkreślano, art. 60 § 3 i 4 k.k. umożliwia zastosowanie przez sąd tylko nadzwyczajnego złagodzenia kary (a także warunkowe zawieszenie jej wykonania, wtedy gdy na zasadach ogólnych nie byłoby to możliwe). Zastosowanie w sprawie instytucji świadka koronnego, jako dalej idące, wyłącza w ogóle możliwość pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności. W związku z postulatem traktowania instytucji świadka koronnego jako *ultima ratio*, logiczna jest więc sugestia, by w każdej sprawie najpierw rozważyć, czy zamierzone cele dowodowe dałoby się osiągnąć stosując przepisy art. 60 § 3 i 4 k.k.⁹⁴, a dopiero potem ewentualnie sięgnąć do instytucji świadka koronnego. Można spotkać się nawet z twierdzeniem, że istnieje obowiązek uzasadnienia przez organ procesowy, przy zwracaniu się do Prokuratury Generalnej o zgodę na wystąpienie do sądu o nadanie statusu świadka koronnego, dlaczego w danej sprawie nie wystarczy zastosowanie uregulowania wynikającego z art. 60 § 3 k.k.⁹⁵.

Warto w tym kontekście na marginesie dodać, że podobną funkcję do art. 60 ust. 3 i 4 w prawie karnym skarbowym pełni nie tylko przepis art. 16 k.k.s. przewidujący obligatoryjne odstępianie od wymierzenia kary osobie, która po popełnieniu czynu zabronionego zawiadomiła organ powołany do ścigania ujawniając istotne okoliczności czynu (a w szczególności osoby współdziałające w jego popełnieniu), lecz również art. 36 § 3 k.k.s.⁹⁶.

Zbliżone rozwiązanie do świadka koronnego wprowadzono także do ustawy z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej - Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz.U. z 1998 r., Nr 155 poz. 1016 z późniejszymi zmianami)⁹⁷.

udokumentowania” do istniejącego w k.k.s. jako okoliczność przemawiającą za przyjęciem subiektywizującego rozwiązania drugiego. W przeciwnym razie trudno byłoby uniknąć ryzyka, że organ ścigania chcąc sobie przypisać sukces w wykryciu przestępstwa, fałszywie będzie twierdzić, że jest już w posiadaniu informacji, którą ujawniono, co byłoby często niemożliwe do podważenia.

⁹⁴ A. Kiełtyka... *op.cit.* s. 31.

⁹⁵ Z. Rau, Instytucja świadka koronnego..., *op.cit.* s. 585.

⁹⁶ T. Grzegorzczak. Komentarz do ustawy..., *op.cit.* s. 1428.

⁹⁷ W myśl art. 45 ust. 6 tej ustawy prokurator oddziałowej komisji może zaniechać wszczęcia postępowania, a wszczęte umorzyć w stosunku do sprawcy zbrodni nazistowskich, komunistycznych

Możliwość nadzwyczajnego złagodzenia kary w przypadku czynnego żalu lub współdziałania z organami sprawiedliwości jest, jak już wspomniano, również przewidziana w niektórych przepisach części szczególnej kodeksu karnego. Przykładem może tu być art. 259 k.k., w myśl którego nie podlega karze sprawca przestępstwa udziału w organizacji przestępczej lub kierowania taką organizacją, który dobrowolnie odstąpił od udziału w grupie lub związku i ujawnił przed organem powołanym do ścigania przestępstw wszystkie istotne okoliczności popełnionego czynu lub zapobiegł popełnieniu zamierzonego przestępstwa, w tym i przestępstwa skarbowego.

Z podobną klauzulą mamy do czynienia na gruncie przestępstwa łapownictwa czynnego (art. 229 § 6 k.k.), przy przestępstwie przekupstwa politycznego - art. 250a § 4 k.k. oraz przestępstwie prania pieniędzy art. 299 § 8 k.k.). Instytucja czynnego żalu przewidziana jest ponadto na gruncie art. 131 § 1 i 2, 169 § 1 i 2, 176 § 1 i 2, 233 § 5 pkt. 2 k.k. Wszystkie przypadki szczególnych klauzul bezkarności mogą mieć zastosowanie do sprawców działających indywidualnie.

Warto przy tym podkreślić, że niektórzy oponenti instytucji świadka koronnego zaliczają premiowanie czynnego żalu sprawcy, do starych wypróbowanych metod zwalczania przestępczości, w tym także zorganizowanej. Z aprobatą też odnoszą się do przepisów art. 60 § 3 i 4 k.k., uznając, iż miały one szansę dobrze spełnić rolę przypisaną świadkowi koronnemu „i to bez niepotrzebnego obrażania podstawowych zasad i wartości, na których zbudowano ustawodawstwo karne”⁹⁸. Również istnienie szczególnych klauzul bezkarności, które mogą mieć zastosowanie do sprawców działających indywidualnie, nie wywołuje większych zastrzeżeń. Fakt ten należy

i innych przestępstw stanowiących zbrodnie przeciwko pokojowi, ludzkości lub zbrodni wojennych, popełnionych na osobach narodowości polskiej lub obywatelach polskich innych narodowości w okresie od 1 września 1939 r. do dnia 31 grudnia 1989 r., jeśli dobrowolnie ujawni on wobec organu powołanego do ścigania przestępstw wszystkie istotne informacje dotyczące osób współdziałających przy popełnieniu przestępstwa, jak również okoliczności jego popełnienia, pod warunkiem, że informacje te umożliwiają wszczęcia postępowania przeciwko określonej osobie. Odstępując od ścigania prokurator uwzględnia stopień społecznej szkodliwości popełnionego przez niego czynu i stopień jego winy oraz rodzaj i charakter przestępstwa ujawnionego, a w szczególności ustala, czy możliwe jest ujawnienie w inny sposób sprawców współdziałających w dokonaniu tego przestępstwa, a także ocenia wagę, jaką ma ujawnienie przestępstwa dla realizacji zadań Instytutu Pamięci Narodowej.

⁹⁸ Przepisy o czynnym żalu, w których istotę wpisana jest klauzula bezkarności, której przypisuje się moc wzbudzenia żalu u sprawcy oraz dobrowolność, otwierają szerokie pole dla polityki depenalizacyjnej, zwłaszcza na tle współczesnej przestępczości zorganizowanej. Por. B. Goronowska. *Opinia ... op.cit.* s. 5.

uwzględnić przy rozważaniu rozszerzenia możliwości stosowania art. 1 ust. 2 ustawy o świadku koronnym, do przypadków handlu ludźmi, w szczególności pod kątem, czy nie byłoby bardziej celowe wprowadzenie szczególnej klauzuli bezkarności do art. 189a k.k., podobnej do tej przewidzianej w przypadku prania pieniędzy (art. 299 § 7 k.k.). Rozwiązanie to miałyby tę dodatkową zaletę, że zbliżyłoby nasz system prawny do wymogów art. 8 Dyrektywy 2011/36/UE Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, gdyż klauzula taka miałaby zastosowanie także do sprawców tego przestępstwa, rekrutujących się z byłych ofiar (patrz szerzej opracowanie dotyczące implementacji art. 8 ww. dyrektywy, przygotowane dla IWS).

IX. Celowość dopuszczenia możliwości stosowania instytucji świadka koronnego w przypadku handlu ludźmi popełnionemu poza ramami przestępczości zorganizowanej

Przyjmując założenie, że instytucja świadka koronnego powinna być rozumiana jako środek wyjątkowy, stosowany w sytuacji wyższej konieczności, gdy inne możliwości zwalczania przestępczości zorganizowanej okazały się nieskuteczne, należy przychylić się do poglądu, że ewentualne dalsze rozszerzanie przedmiotowego zakresu jej stosowania, poza ramy przestępczości zorganizowanej, byłoby sprzeczne z jej *ratio legis*.

Takie rozszerzenie nie wynika też, jak się wydaje, z rzeczywistych potrzeb praktyki organów ścigania w zwalczaniu przestępstwa handlu ludźmi.

Wskazuje na to fakt, że prowadzone dotychczas aktowe badania empiryczne nad przestępstwem handlu ludźmi nie dawały podstaw do formułowania *de lege ferenda* takiej propozycji. Wprawdzie w literaturze przedmiotu był zgłaszany postulat uwzględnienia w art. 1 ust. 2 ustawy o świadku koronnym przestępstwa handlu ludźmi, a jego pominięcie w katalogu przewidzianych tam przestępstw postrzegano jako błąd, „który jak najprędzej powinien być naprawiony”⁹⁹. Niemniej jednak do takiego wniosku skłoniły Autora tych badań raczej nie ich wyniki wskazujące na taką potrzebę (bo praktyka stosowania instytucji świadka koronnego w prowadzonych śledztwach w sprawach handlu ludźmi nie była przedmiotem analizy¹⁰⁰), lecz ogólne

⁹⁹ „Przepis art. 1 ust. 2 przewiduje zastosowanie instytucji świadka koronnego również w odniesieniu do pewnych przestępstw (enumeratywnie określonych), które nie zostały popełnione w zorganizowanej grupie /.../. W katalogu tym, /.../ nie ma (co budzi zdziwienie) przestępstwa z art. 253 § 1 k.k. (obecny art. 189 a k.k. – dodano EZ). Oznacza to, iż zastosowanie instytucji świadka koronnego w przypadku sprawy dotyczącej handlu ludźmi, będzie możliwe tylko wtedy, jeżeli zostało popełnione w zorganizowanej grupie przestępczej. Błąd ten powinien bezwzględnie zostać naprawiony przy ewentualnej kolejnej nowelizacji ustawy o świadku koronnym”. K. Karsznicki, *Ściganie przestępstwa...*, *op.cit.*, s. 79 i nast..

¹⁰⁰ Zadecydował o tym najprawdopodobniej fakt, że instytucja świadka koronnego w praktyce nie była wykorzystywana w sprawach o handel ludźmi. Z informacji uzyskanych z Prokuratury Generalnej wynika, że przez cały dotychczasowy okres obowiązywania ustawy o świadku koronnym taki status nadano 110 sprawcom, w tym, tylko w jednej sprawie pozostawało to w związku z popełnianym w zorganizowanej grupie przestępstwem handlu ludźmi, aczkolwiek przestępstwo to nie miało charakteru wiodącego w działalności tej grupy.

przekonanie o celowości jak najszerszego stosowania szczególnych środków dowodowych w prowadzonych dochodzeniach w sprawach handlu ludźmi¹⁰¹.

Z cytowanych badań empirycznych wynika równocześnie, że zazwyczaj organy ścigania nie wykazywały należytej inicjatywy i aktywności w wykrywaniu przestępczości tego rodzaju (przestępstwa handlu ludźmi najczęściej były ujawniane przez osoby pokrzywdzone, albo przez organy ścigania innych państw, zwłaszcza Niemiec). Często też wszczynane sprawy podlegały następnie umorzeniu z powodu braku wystarczających dowodów popełnienia przestępstwa¹⁰². Badania aktowe przy tym wykazały, że najczęściej tego przyczyną był fakt, że organy ścigania nie wykorzystały istniejących możliwości dowodowych¹⁰³.

Wszystkie te okoliczności przemawiają przeciwko rozszerzeniu możliwości stosowania instytucji świadka koronnego w sprawach o przestępstwo handlu ludźmi. Przede wszystkim dlatego, że zamiast dołożenia starań do optymalnego wykorzystania istniejących środków dowodowych i doskonalenia praktyki w tym zakresie, stworzy to organom ścigania dodatkową pokusę do „chodzenia na skrót”, co w dalszej perspektywie może istotnie przyczynić się do obniżenia skuteczności ich działania, a także zwiększenia oczekiwań co do dalszej eskalacji stosowania środków nadzwyczajnych.

¹⁰¹ Por. punkt 9 w rozdziale II, dot. szczególnych środków dowodowych. K. Karsznicki, *Ściganie przestępstwa...*, *op.cit.* s.75-83.

¹⁰² Z badaniach aktowych prowadzonych przez K. Karsznickiego obejmujących postępowania przygotowawcze w sprawach o handel ludźmi wynika, że na 434 postępowań zakończonych w latach 1995-2007 aż 124 zostały umorzone. Zdaniem ww. Autora szczególnie niepokojący jest fakt dużej liczby umorzeń postępowań przygotowawczych przy aktywnej postawie ofiar, które zdecydowały się złożyć zeznania w sprawie. K. Karsznicki, *Ściganie przestępstwa...*, *op.cit.* s. 33-35. Z wcześniejszych badań tego Autora dotyczących lat 1995 - 2005 również wynika, że brak wystarczających dowodów popełnienia przestępstwa jest najczęstszą przyczyną umarzenia postępowań w tego typu sprawach. K. Karsznicki.; *Handel ludźmi w świetle postępowań karnych prowadzonych w latach 1995-2005*, [w:] *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*. Red. Z. Lasocik, Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej IPSIR UW, Warszawa 2006, s. 258.

¹⁰³ K. Karsznicki m.in. stwierdza: „wnikliwa analiza akt spraw umorzonych na tej podstawie upoważnia do sformułowania wniosku, że w żadnej z nich nie wyczerpano w wystarczającym stopniu możliwości dowodowych. Przede wszystkim przesłuchania pokrzywdzonych i innych świadków rażą niedokładnością, są powierzchowne i prowadzone bez znajomości zgromadzonego już materiału dowodowego. Ta niezajomość przez przesłuchującego treści poprzednich przesłuchań wynika prawdopodobnie z częstych zmian osób prowadzących postępowania. W 28 sprawach (na 40 umorzonych) zmieniali się prowadzący i nadzorujący postępowania. K. Karsznicki, *Ściganie przestępstwa...*, *op.cit.*, s. 41.

Ponadto, rozszerzenie możliwości stosowania instytucji świadka koronnego w sytuacji, gdy wiele spraw karnych o handel ludźmi opiera się przede wszystkim na zeznaniach świadków, często pokrzywdzonych, a nie na innych dowodach, kłóci się z elementarnym poczuciem sprawiedliwości. Programy ochrony świadków w Polsce mogą mieć bowiem zastosowanie wyłącznie do skruszonych przestępców, którzy uzyskali status świadka koronnego. Pozostałym kategoriom świadków, w tym również będącym pokrzywdzonymi, prawo nie gwarantuje tak skutecznej ochrony. Pomimo zgłaszanych postulatów zrównania tej ochrony, obowiązujące przepisy nie uległy w tym zakresie zmianie. W tej sytuacji rozszerzenie możliwości stosowania uregulowań dotyczących świadków koronnych na dalsze kategorie skruszonych sprawców mogłoby słusznie spotkać się z negatywnym odbiorem społecznym.

Przeciwko uzupełnianiu katalogu przestępstw z art. 1 ust.2. ustawy o handel ludźmi przemawia także fakt, że to najczęściej zorganizowane grupy przestępcze trudnią się tym procederem, a poszczególni ich członkowie zajmujący się rekrutacją, transportem, przechowywaniem ofiar handlu ludźmi, czy ich eksploatacją, stanowią poszczególne ogniwa w sieci wzajemnych powiązań. Dla wyjątkowych zaś przypadków, gdy kryterium co najmniej zorganizowanej grupy nie zostało spełnione, nie powinno się odstępować od podstawowych założeń polityczno-kryminalnych instytucji świadka koronnego. Zakładając racjonalność ustawodawcy można by przypuszczać, że gdyby widział potrzebę zapewnienia dodatkowego uprzywilejowania sprawców handlu ludźmi, dla zwalczania tego procederu również poza ramami przestępczości zorganizowanej, idącego dalej niż możliwości oferowane sądowi w ramach art. 60 ust.3 i 4 k.k., to skorzystałby z możliwości wprowadzenia specjalnej klauzuli bezkarności w odniesieniu do art. 189a k.k., np. na wzór przewidzianej przy przestępstwie prania pieniędzy i tę możliwość należałoby najpierw wykorzystać.

Warto dodać, że ochrona skruszonych przestępców jest bardzo kosztowna i trudno określić w jakim stopniu koszty ponoszone przez państwo będą równoważone przez straty wynikające z popełnianych przestępstw, zwłaszcza, że poza dużymi kosztami

finansowymi samego prowadzenia programu zachodzi też konieczność stworzenia chronionym osobom odpowiednich warunków życia¹⁰⁴.

Dodatkowym argumentem przemawiającym przeciwko takiemu rozszerzeniu może być także fakt, że w Krajowym Programie Działań przeciwko Handlu Ludźmi na lata 2013 - 2015, przyjętym przez Radę Ministrów 20 maja 2013 nie znalazł się taki postulat, chociaż rozważano potrzebę rozszerzenia zakresu stosowania specjalnych środków dowodowych w postaci zakupu kontrolowanego w odniesieniu do tego typu przestępstwa¹⁰⁵.

Dla rozszerzania zakresu przedmiotowego stosowania instytucji świadka koronnego brak jest również wsparcia w wiążących RP dokumentach międzynarodowych. Wszędzie tam, gdzie jest mowa o potrzebie przełamania solidarności sprawców poprzez uprzywilejowane traktowanie tych, którzy współpracują z wymiarem sprawiedliwości, wyraźne zalecenia odnoszą się tylko do międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, które to zalecenie realizuje art. 1 ust. 1 ustawy o świadku koronnym.

Z analizy prawno-porównawczej wynika, że w innych krajach z reguły zakres przedmiotowy ich stosowania ograniczony jest do wymienionych w odpowiednich regulacjach przestępstw (zamknięty katalog). Ponadto w przepisach przewidziane są dodatkowo dalsze wyłączenia podmiotowe. Zdarza się również, że się rezygnuje z instytucji świadka koronnego w ogóle, kiedy nie zdała egzaminu w okresie próby. Taka sytuacji miała miejsce w Niemczech, gdzie pojawiające się w praktyce trudności z udowodnieniem kandydatom na świadków koronnych udziału w przestępczości zorganizowanej, doprowadziły do zmiany samej koncepcji uprzywilejowania, które ze szczególnego środka dowodowego stosowanego przy zwalczaniu przestępczości zorganizowanej przekształcone zostało w jedną ze szczególnych dyrektyw wymiaru kary, mających zastosowanie w przypadku wszystkich poważniejszych przestępstw.

¹⁰⁴ Por. szerzej na ten temat E. Gruza, *Program ochrony świadka... op.cit.* materiał niepublikowany.

¹⁰⁵ <https://www.msw.gov.pl/pl/bezpieczenstwo/przeciwdzialanie-handl/11668,Przeciwdzialanie-handlowi-ludzmi.html> Znaczenia tego argumentu nie można jednak przeceniać, bo nie wiadomo, jakie rzeczywiście względy przesądziły o tym, że postulat o rozszerzeniu możliwości stosowania instytucji świadka koronnego do sprawców przestępstw handlu ludźmi nie znalazł się w tym programie.

Taki wariant rozwiązania jest wart rozważenia, gdyby okazało się, że fakt nie stosowania w praktyce instytucji świadka koronnego w sprawach handlu ludźmi w Polsce wynika z trudności dowodowych związanych z warunkiem działania sprawców tego przestępstwa w ramach przestępczości zorganizowanej. Jego wprowadzenie powinno jednak łączyć się ze zmianą systemowego ujęcia wszystkich klauzul bezkarności skruszonego sprawcy współpracującego z wymiarem sprawiedliwości, w przeciwnym razie doszłoby do dalszego pogłębienia istniejącego chaosu w tym zakresie¹⁰⁶.

Podsumowując dotychczasowe rozważania stwierdzić należy, że na potrzebę rozszerzenia prawnych możliwości stosowania instytucji świadka koronnego nie wskazują dotychczasowe badania praktyki zwalczania handlu ludźmi. Nie stwierdzono bowiem, by wymóg działania sprawcy w zorganizowanej grupie lub związku przestępczym stanowił rzeczywistą i istotną barierę w stosowaniu instytucji świadka koronnego wtedy, gdy było to konieczne dla skutecznego przeciwdziałania tego rodzaju przestępczości. Rozszerzenie instytucji świadka koronnego na przypadki handlu ludźmi dokonywane poza ramami przestępczości zorganizowanej wydaje się być przeciwwskazane, gdyż byłoby kolejnym przejawem odchodzenia od pierwotnych założeń tej instytucji, która miała być środkiem nadzwyczajnym, służącym wyłącznie do zwalczaniu poważnej przestępczości tego typu. Jest to niepożądane zwłaszcza, że dominuje pogląd, iż już obecnie polska ustawa, z uwagi na szeroki przedmiotowy zakres stosowania instytucji świadka koronnego, odbiega zdecydowanie *in minus* od wzorów europejskich. Dalsze rozszerzenie tego zakresu mogłoby też spotkać się z nieprzychylnym odbiorem społecznym, gdyż pogłębiałoby istniejącą nierówność ochrony prawnej przestępcy, któremu nadano status świadka koronnego w porównaniu ze zwykłym świadkiem, nawet gdy jest on równocześnie pokrzywdzonym.

Takie rozszerzenie groziłoby też ryzykiem efektu „równi pochyłej”, bo również w przypadku wielu innych przestępstw mogą wystąpić analogiczne trudności dowodowe z wykazaniem, że np. sprawca działał w zorganizowanej grupie. Proponowane rozszerzenie, bez istnienia nadzwyczajnych, szczególnych powodów

¹⁰⁶ Chaos ten wynika z wielości regulacji: kodeksowych (mających charakter ogólny i szczególny) oraz zawartych w specjalnej ustawie (o świadku koronnym) i braku ich wzajemnej korelacji. Szersze rozwinięcie tego wątku przekraczałoby ramy niniejszego opracowania.

występujących przy przestępstwie handlu ludźmi, jest szczególnie niebezpieczne przy otwartym katalogu przestępstw w art. 1 ust. 1 k.k., zwłaszcza że obowiązujące przepisy nie akcentują wystarczająco przy rozważaniu możliwości zmiany statusu podejrzanego na status świadka koronnego potrzeby zachowania zasady subsydiarności i proporcjonalności.